

**UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA STREDOEURÓPSKYCH ŠTÚDIÍ**

DIPLOMOVÁ PRÁCA

2011

Bc. Lukáš MORKEŠ

**UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA STREDOEURÓPSKYCH ŠTÚDIÍ**

**PROBLEMATIKA MULTIKULTURALIZMU – SÚČASNÉ
SPORY**

Diplomová práca

Študijný program: stredoeurópska areálová kultúra

Školiace pracovisko: Katedra areálových kultúr

Školiteľ: PhDr. Štefan Németh, CSc.

Nitra 2011

Bc. Lukáš MORKEŠ

Ďakujem môjmu školiteľovi práce
PhDr. Štefanovi Némethovi, CSc.
za cenné rady, odborné usmernenie, podporu a pomoc, ktorú mi poskytol
pri vypracovaní diplomovej práce.

Osobitné poďakovanie patrí mojej rodine za podporu a vytvorenie podmienok pre štúdium.

ABSTRAKT

Bc. MORKES, Lukáš: Problematika multikulturalizmu – súčasné spory. [Diplomová práca] Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta stredoeurópskych štúdií; Katedra areálových kultúr. – Školiteľ: PhDr. Štefan Németh, CSc. Stupeň odbornej kvalifikácie: Magister (Mgr.). – Nitra: 2011

Diplomová práca sa zaoberá problematikou multikulturalizmu, jej teoretickými otázkami i súvisiacimi politickými problémami. Práca je rozdelená na dve hlavné kapitoly, ktoré obsahovo na seba nadväzujú, pričom prvá je zameraná na pochopenie základných pojmov. Pozostáva s teoreticko - metodologických východísk pre pochopenie multikulturalizmu. V prvej kapitole sú obsiahnuté definície základných pojmov kultúry, jej štruktúra a delenie. Druhá kapitola je obsahovo bohatšia a zaoberá sa samotným pojmom multikulturalizmu, pričom sú v tejto kapitole zahrnuté príčiny a vznik multikulturalizmu a s ním súvisiace konflikty, podoby multikulturalizmu, politický program v otázkach multikulturalizmu, a hľadanie východísk pre reálne riešenia danej problematiky.

Kľúčové slová: kultúra, multikulturalizmus, politické riešenia, globalizácia

ABSTRACT

Bc. MORKES, Lukáš: Issue of multiculturalism – present arguments. [Diploma work]
University of Constantin the Philosopher, Faculty of central Europe studies; Department of
area cultures. – Director of studies: PhDr. Štefan Németh, CSc. Level of professional
qualification: Master (Mgr.). – Nitra: 2011

Diploma work deals with problems of multiculturalism, its theoretical issues connected
with political issues. The work is divided into two main chapters, that contentually
interlock, whereby first of them is focused on understanding of basic terms. It consists of
theoretically-methodological scope for understanding multiculturalism.

In the first chapter there are definitions of basic terms of culture, its structure and division.
Second chapter is contentually richer and deals with the term of multiculturalism itself,
whereby in this chapter there are included reasons and beginning of multiculturalism and
with this connected arguments, forms of multiculturalism, political programme in issues of
multiculturalism, and finding out resort for real solving of the certain issue.

Key words: culture, multiculturalism, political solving, globalization

OBSAH

ÚVOD	7
1. MULTIKULTURALIZMUS: teoreticko-metodologické východiská	8
1.1 Pojem kultúra	9
1.2 Štruktúra kultúry	12
1.3 Enkultúrácia a akultúrácia	18
1.4 Asimilácia, segregácia a integrácia	20
1.5 Kultúrna tradícia	20
1.6 Kultúrny šok	22
1.7 Kultúrna identita	24
1.8 Rozmanitosti kultúr	26
2. MULTIKULTURALIZMUS	28
2.1 Príčiny a vznik multikulturalizmu	29
2.2. Multikulturalizmus a globalizácia	32
2.3 Podoby multikulturalizmu	35
2.3.1 Vznik a vývoj sporu liberalizmu a komunitarizmu	35
2.3.2 Východiská sporu liberalizmu a komunitarizmu a jej politický variant	37
2.4 Multikulturalizmus a z neho vyplývajúca koexistencia kultúr	43
2.5 Multikulturalizmus v európskom kontexte	49
2.6 Ideológia a politický program v otázkach multikulturalizmu	51
2.7 Multikulturalizmus vo vzťahu k rase, k moci a k náboženstvu	54
2.8 Kritika multikulturalizmu a jeho reálne riešenia	60
ZÁVER	62
ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ZDROJOV	64

ÚVOD

Cieľom tejto práce je poukázať na možné riešenie teoretických otázok multikulturalizmu, ktoré súvisia s politickými problémami. Pre pochopenie je však nutné oboznámiť sa s problematikou kultúry a s potrebou pochopiť iné kultúry. Preto sa v prvej časti budem venovať vymedzeniu základných pojmov, ktoré sú významné z hľadiska pochopenia multikultúry.

V druhej časti práce, keď už budeme mať osvojené základné pojmy sa budeme venovať otázke multikulturalizmu, príčinách jej vzniku, jej podobách, následkoch a súvisiacich konfliktoch, z ktorých budeme za pomoci odbornej literatúry a súvisiacich historických udalostiach hľadať východiská. Ďalej sa budeme zaoberať ideológiou a politickými otázkami v snahe vyriešiť spory ktoré v dôsledku nadradenosti a podradenosti, a s tým súvisiacimi rasovými, etnickými, náboženskými a spoločenskými problémami vznikajú. Uvedieme si príklady integrácie a imigrácie na pozadí štátov Ameriky (Kanada a USA) a Európy (Veľká Británia, Francúzsko a Nemecko). Konflikty, ktoré vznikali v súvislosti s prisťahovalectvom a bojom o národnú identitu.

Vzhľadom k vznikajúcim konfliktom budeme hľadať riešenia na ich odstránenie v podobe politických programov a organizácií a v otázkach multikultúrnej spoločnosti vo vzťahu k rase, moci, k etniku a náboženstvu.

Na záver práce si uvedieme kritiku, ktorú prináša multikulturalizmus a pokúsime sa vymedziť jeho reálne riešenia, kde v závere práce zhrnieme teoretické východiská, ku ktorým sme dospeli a naznačíme možný spôsob riešenia otázky multikulturalizmu.

1. MULTIKULTURALIZMUS: teoreticko – metodologické východiská

Definovať pojem multikulturalizmus sa zdá byť na prvý pohľad dosť zložitú. Tento výraz má však mnoho významov. Možno si ho vysvetľovať ako kultúrny pluralizmus, kultúrnu rôznorodosť, diverzifikáciu kultúr, vzájomné ovplyvňovanie kultúr, prieniky kultúr, medzikultúrny dialóg, transkultúrnosť, tieto pojmy sú z tohto hľadiska pre nás dôležité. Tak isto ide o problém odlišnosti a hľadania identity, rôznorodosť kultúr, medzikultúrnosť - vzťahy medzi kultúrami, kultúrna rozmanitosť - odlišnosť v mnohosti. Pre ich pochopenie si tieto základné pojmy vymedzíme. Multikulturalizmus je pojem, ktorý sa všeobecne dotýka aspoň jednej z nasledujúcich problematik: problematiky rasy, socio - ekonomickej triedy, rodovej príslušnosti, jazyka, kultúry sexuálnej preferencie či telesnej alebo duševnej handicapovanosti. Termín sa používa v rôznych významových odtieňoch a môže označovať odlišné skutočnosti:

1. Multikulturalizmus ako stav – predstavuje koexistenciu rôznych sociokultúrnych skupín so špecifickými systémami inštitúcií, tradícií, významov, postojov a hodnôt. Medzi týmito skupinami nemusí nutne dochádzať k interakcii či spolupráci.¹

2. Multikulturalizmus ako proces – dynamická výmena kultúrnych bohatstiev, vzájomné ovplyvňovanie rôznorodých kultúrnych systémov, prípadne aj vznik systémov kvalitatívne nových (tzv. melting pot).²

3. vedecká teória – multikulturalizmus je transdisciplinárna vedecká teória, ktorá sa zaoberá rôznymi aspektmi sociokultúrnej diverzity. V centre záujmu stojí pluralita svetov, sociokultúrnych vzorcov, komunikačných kódov a výskumu možnosti prechodu a zmeny medzi relatívne uzavretými kultúrnymi systémami. Teória multikulturalizmu kombinuje antropologické, filozofické, sociologické, psychologické, politologické, ekonomické a ďalšie prístupy.³

¹ SUCHOŘOVÁ E., ŠÁNDOROVÁ E.: Multikultúrne kompetencie učiteľa, Vyd.: Metodicko-pedagogické centrum Prešove, 2007, s. 67

² Tamtiež

³ Tamtiež

4. spoločenský cieľ – multikulturalizmus znamená tiež úsilie o vytvorenie pluralitnej spoločnosti zahrňujúce množstvo odlišných sociokultúrnych skupín. Spolunažívanie je založené na princípoch tolerancie, rešpektu, dialógu a konštruktívnej spolupráce. Dôležitou zložkou a nástrojom multikulturalizmu je interkultúrna výchova a vzdelávanie.⁴

1.1 Pojem kultúra

Kultúra je viacrozmerový fenomén, a tak sa aj prejavuje. Nie je statická a nemenná, ale práve naopak je veľmi dynamická a časovo sa mení. Preto môžeme povedať, že základom dynamickosti sú kultúrne zmeny, vynálezy a inovácie. Tieto kultúrne zmeny prebiehajú na základe exogénnej a endogénnej difúzie, čiže pri šírení kultúrnych prvkov z jednej spoločnosti do druhej. Čím dochádza k výmene artefaktov (produkty ľudskej činnosti). Kultúra je teda všetko, čo vytvoril človek, ľudská spoločnosť, nie vytvorené prírodou. Neexistuje jednotná definícia kultúry. Alfred L. Kroeber a Clyde Kluckhohn preštudovali kulturologické a antropologické práce, snažili sa o presnejšie definovanie pojmu. Zistili, že existuje mnoho definícií kultúry, nevytvorili jednotnú definíciu, ale všetky definície majú niečo spoločné a to určité charakteristiky: kultúra je produktom – bola vytvorená človekom, kultúra je historická – vzniká v časovom a priestorovom rozmedzí, kultúra vždy zahŕňa hodnoty, kultúra je selektívna – pretože sa uskutočňuje v procese výberu a vývoja, kultúra sa dá učiť, kultúra je založená na vzoroch a kultúra je špecifickým ľudským fenoménom. Ako príklad uvediem rôzne definície kultúry:

Gustav Klemm a jeho definícia: kultúru definoval ako súhrn javov, ktoré sa prejavujú v mravoch, viere a formách zriadenia.

Edward Tylor nám podáva prvú vedeckú definíciu kultúry: kultúru definoval ako zložitý celok, ktorý zahŕňa všetky schopnosti a zvyky, poznanie, vieru, umenie, právo a obyčaje, ktoré si človek osvojil ako člen spoločnosti.

⁴ SUCHOŘOVÁ E., ŠÁNDOROVÁ E.: Multikultúrne kompetencie učiteľa, Vyd.: Metodicko-pedagogické centrum Prešove, 2007, s.67

Bronislaw Malinowsky ju videl kultúru ako umelé prostredie, ktoré človek stavia medzi seba a prírodu ako nástroj prostredníctvom, ktorým si človek uspokojuje svoje biologické a duchovné (sociálne) potreby.

Alfred L. Kroeber chápal kultúru ako výtvar ľudského správania. Tvrdil, že väčšina ľudí tú danú kultúru iba pasívne prijíma a reprodukuje ju a tvorivo do tej kultúry zasahujú iba jednotlivci a to aktívne a formujú ju.⁵

Kultúra sa prejavuje najmä v podobe:

- materiálnych výtvorov ľudskej práce (artefakty)
- sociokultúrnych regulatívov ľudského správania sa v spoločnosti (hodnoty, normy, kultúrne vzory, pravidlá správania sa a pod.)
- ideí (poznávacie a symbolické systémy, vierovyznania a ideológie)
- sociálnych inštitúcií (spôsoby správania sa a činnosti, ktoré organizujú ľudské správanie, život v spoločnosti atď.)

Podľa vyššie uvedených prejavov sa teda kultúra môže deliť na materiálnu a duchovnú.

Ďalší koncept kultúry, z ktorého vychádza aj interkultúrne vzdelávanie, ponúka kultúrna a sociálna antropológia, ktorá sa ako spoločenská veda zaoberá práve problémom kultúry, či štúdiom človeka v kontexte rôznych kultúr. Ako každá veda aj kultúrnej a sociálnej antropológie ide o hodnotovú neutralitu. Tento pojem možno vysvetliť, respektíve znamená, že ide o snahu nerozlišovať kultúry alebo spoločnosti na horšie alebo lepšie , nehodnotiť ich ale popisovať, analyzovať, skúmať na základe systematického poznania kultúr jednotlivých spoločností, formulovať všeobecné teórie o tom, čo je kultúra ako taká, čiže snažiť sa definovať pojem kultúry.

Kultúru môžeme skúmať ako univerzálny ľudský jav vlastný celému ľudstvu, ako celok, čiže ľudskú kultúru všeobecne ako konkrétnu kultúru vytvorenú konkrétnou spoločnosťou či sociálnou skupinou, alebo ako jednotlivý sociokultúrny systém. V súčasnom antropologickom myslení je kultúra obvykle definovaná prostredníctvom základných charakteristík a teda ako integrovaná, adoptívna, negenetická, nenaučiteľná, sprostredkovaná, symbolická a špecificky ľudská.

⁵ SOUKUP, V.: Prehľad antropologických teórií kultúry, Praha, 2002, s. 9-19

- Kultúra je integrovaný systém – čiže jednotlivé zložky kultúry sú vo vzájomných vzťahoch, takže tvoria usporiadaný systém, ktorý antropológovia nazývajú štruktúra, konfigurácia alebo kultúrny vzorec. V praxi to znamená, že usporiadanie rodiny, či príbuzenských vzťahov úzko súvisí so spôsobom hospodárenia, s ekonomikou, ale aj s tým, ako je v danej spoločnosti delená moc, teda so sférou politiky. Musíme brať do ohľadu to, že môže nastať zmena či posun v jednej z kultúrnych zložiek, v takom prípade príde k premene celého kultúrneho vzorca a teda celej kultúry. Zmena jedného kultúrneho prvku môže spôsobiť zmeny v celom spoločenskom systéme, práve preto, že jednotlivé kultúrne zložky či prvky sú úzko navzájom prepojené v rámci tohto integrovaného komplexu kultúry.
- Kultúra je adoptívna – je výsledkom určitej adaptácie konkrétnej podoby na konkrétne prírodné prostredie, ktoré sa v danej spoločnosti nachádza alebo existuje. Napríklad mnohoženstvo u moslimov, či mnoho mužstvo v Tibete, posvätnosť hovädzieho dobytku v Indii a pod.
- Kultúra je negenetická – to znamená, že k jej predávaniu dochádza v procese učenia, čiže dieťa narodené u rodičov, ktoré sú nositeľmi kultúry, avšak od narodenia vychovávané v „náhradnej“ rodine inej kultúry, je v plnom zmysle nositeľom výhradne kultúry tých rodičov, ktorí ho vychovávali a teda akú kultúru prijímal počas vychovávania.
- Kultúra je sprostredkovaná – jednotlivcom patriacim do určitého kultúrneho spoločenstva ako nositeľa rovnakého kultúrneho vzorca. Ich vzájomnú komunikáciu sprostredkuje tento spoločný kultúrny vzorec, ktorý je založený na sprostredkovaní významov, symbolov či foriem počínania, teda na tom, že významom, symbolom a počínaniam ľudí zhodne rozumieme v rámci jednej kultúry.
- Kultúra je symbolická – ide o usporiadanú sústavu symbolov (symbol je niečo, čo nesie význam), ktoré tvorí kód našej komunikácie a zároveň akési pomyselné okuliare, ktorými hľadáme na svet
- Kultúra je tiež považovaná za oblasť špecificky ľudskej – to znamená, že jej nositeľom je výhradne človek.⁶

⁶ SABOL, J., ZUBKOVÁ, I.: Kultúra, Multikultúrnosť, EUROFORMERS, s.r.o., s. 12-13

Jeden sociokultúrny systém zahŕňa dominantnú kultúru, subkultúry i kontrakultúry ako aj umeleckú, ľudovú a masovú kultúru.

Subkultúra – funkcia tohto pojmu nie je presne vymedzená. Podľa Miloslava Petruška ide o špecifickú skupinu, ktorá je tvorkyňou i nositeľkou zvláštnych, odlišných noriem, pravidiel, hodnôt, vzorcov správania a zvlášť životného štýlu, aj keď sa podieľa na dominantnej kultúre a na jestvovaní širšieho spoločenstva.⁷

Kontrakultúra (z latinského slova contra – proti, mimo), je vzhľadom na masovosť a komplexný charakter považovaná za významný fenomén druhej polovice 20. storočia. Rozdeľujeme dva druhy kontrakultúr – prvá vychádza zo spoločenskej periférie medzi sociálne deklasovanými narkomanmi, bezdomovcami a kriminálnymi živlami a druhá je spätá s protestným hnutím mládeže reagujúcim na sociálnopolitickú klímu v spoločnosti, na možnosti seba uplatnenia v prostredí trhového hospodárstva, na zložitosť politickej participácie či na diskriminačný charakter niektorých zákonov a politických strán alebo oficiálnej kultúry. Kontrakultúra sa od majoritnej kultúry líši tým, že sa voči nej zámerne stavia do opozície a jej hodnoty neguje. Ide o rôzne organizované skupiny, mafie, asociálne živly zostavené bez ohľadu na ich etnický či národnostný pôvod. Tolerancia voči tejto kultúre v spoločnosti môže byť pre ňu devastujúca. Preto nutnosť odlišovať subkultúru od kontrakultúry je zjavná. Preto by mala mať každá spoločnosť presne vymedzené pravidlá a teda zákon a právo. Iba ten kto je riadnym občanom a dodržiava tieto vymedzené práva, má plné právo podieľať sa na živote spoločnosti a ten kto zákon porušuje, zaslúži si spravodlivý trest.⁸

1.2 Štruktúra kultúry

Ako som už vyššie uviedol, žiadna kultúra nie je homogénna, v spoločnosti neexistuje jedna kultúra alebo jedna homogénna kultúra. Preto tak ako sa každá spoločnosť člení na rôzne skupiny a vrstvy, tak sa aj kultúra člení na ďalšie súperiace či spolupracujúce kultúrne vrstvy – dominantnú, konzervatívnu, alternatívnu a marginálne kultúry.⁹

⁷ Kolektív autorov: Interkulturní vzdělávání. Praha: Člověk v tísní, společnost při ČT, o.p.s., 2002, s. 36

⁸ Tamtiež, s. 36-38

⁹ MISTRÍK, E. a kol.: Kultúra a multikultúrna výchova, Bratislava : Iris, 1999, s. 58

a) Dominantná kultúra

Je považovaná za hlavnú vrstvu kultúry, ktorá prenáša do budúcnosti hlavnú časť kultúrneho dedičstva minulosti. Je uznávaná ako platná a hodná nasledovania. Podľa koncepcie Erika Mistríka, ktorý upravil koncepciu členenia podľa Jaroslava Svítka¹⁰ v nej možno rozpoznať tri rozličné vrstvy:

Štandardná kultúra – kvantitatívne ide o najviac rozšírenú kultúru v určitom čase a priestore. Dnes je to zväčša kultúra stredných sociálnych vrstiev. Je pre ňu charakteristické, že zásadným spôsobom nespochybňuje jestvujúcu úroveň kultúry a civilizácii a snaží sa nadväzovať na tzv. najlepšie kultúrne tradície minulosti. Je najpevnejšie napojená na racionalistickú a technologickú civilizáciu euro - atlantického priestoru. Ide o umiernenú kultúru, ktorej nositelia sa snažia začleniť do spoločnosti. Využívajú pritom pomoc masmédií, ktoré sú pre ich nositeľov dôležitou autoritou. Masmédiá vo veľkej miere formujú štandardnú kultúru, pričom sa obsah a forma často mení na masovú kultúru.

Elitná kultúra – ide o ľudí blízkych vládnucej špičke a inteligenciu. Prejavuje sa tu snaha o vysokú kultúrnu úroveň, ktorej sprievodným znakom býva často aj vyššia materiálna úroveň. V porovnaní so štandardnou si elitná kultúra cieľavedome vyberá tzv. vysoké kultúrne hodnoty. Prejavujú sa tu aj snahy o vyššie tvorivé výkony.

Kultúra mládeže - ide prevažne o deti rodičov z predošlých dvoch skupín. Preferujú sa tu hodnoty skupiny, v rámci všeobecne uznávaných štandardov dochádza k častej rebelii. Je to kultúra, v ktorej majú dôležité miesto práve masmédiá. Patrí sem film, hudba, hudobné a módne časopisy, dobrodružná literatúra, literatúra science fiction.¹¹

b) Konzervatívna kultúra

Tento typ kultúry je orientovaný na zachovávanie tradičných hodnôt. Neprijíma zásadné nové podnety, ak ich však získava tak väčšinou zo štandardnej kultúry. Nositelia tvoria relatívne uzavretú sociálnu skupinu v dôsledku čoho je aj ich kultúra uzavretejšia a preto zachováva tradičné hodnoty. Patria sem dve skupiny:

¹⁰ SVÍTEK, J.: Alternatívni životní styl. Praha: Vokno, 1990, s. 78-96

¹¹ MISTRÍK, E. a kol.: Kultúra a multikultúrna výchov, Bratislava : Iris, 1999, s. 60

Konzervatívna kultúra sa vyznačuje uznávaním tradičných kultúrnych hodnôt, a preto je z tohto pohľadu spoločensky uzavretá. Alternatívne kultúry predstavujú opozíciu voči dominantnej kultúre a často stoja aj v opozícii navzájom. Tieto kultúry sú súčasťou jednotlivých sociálnych skupín. Medzi alternatívne kultúry môžeme zaradiť aj kultúru graffity, ale i ďalších sociálnych skupín (hip-hop, skinheadov, skejtbordistov, anarchistov...).

Konzervatívnosť týchto dvoch vyššie uvedených skupín sa prejavuje na riedko osídlenom území, kde komunikácia medzi skupinami je ťažšia, chýba im systém školstva fungujúci na báze ich materinského jazyka. Taktiež majú nedostatok vlastných informačných zdrojov a nedostatok príslušníkov elitnej kultúry, ktorí by aktívne a tvorivo rozvíjali tradíciu.¹²

c) Alternatívne kultúry

Môžeme ich nazvať aj kontrakultúry alebo prípadne subkultúry. Kontrakultúra je kontrastný, opozičný typ kultúry, resp. subkultúry vo vzťahu k prevládajúcej, dominantnej, oficiálnej kultúry v danej spoločnosti. Pre kontrakultúru je typický nesúhlas s normami, hodnotami a ideami oficiálnej kultúry, zároveň je však od nej závislá, lebo jedine v jej rámci nadobúda zmysel a jej základné premisy sú zrozumiteľné a realizovateľné. Vznik kontrakultúry je spätý predovšetkým s procesmi kultúrnej zmeny a s kultúrnou dezintegráciou spojenou s disfunkciou systému sociálnej kontroly. Zo sociologického a kulturologického hľadiska je možné rozlíšiť kultúry vyrastajúce na okraji spoločnosti v sociálne deklasovanom prostredí narkomanov, alkoholikov, bezdomovcov, kriminálnikov, väzňov a kultúry zrodené z protestov a úsilí realizovať určitý sociálny, umelecký, politický, ekologický alebo iný program, ktorý nie je obsiahnutý v oficiálnej kultúre a viedol by k jej transformácií. Zvýšený záujem spoločenských vied o problematiku kontrakultúry je spätý najmä s radikálnym a masovým charakterom protestného hnutia mládeže, ktorá sa stala jedným z typických symptómov 2. pol. 20. storočia. Kontrakultúra sa prejavuje odlišným životným štýlom súvisiacim s odlišnými kultúrnymi vzormi.

Je možné sa stretnúť s kontrakultúrou, ktorá sa svojou kritikou umiernené obmedzuje na vybrané oblasti oficiálnej kultúry, rovnako ako s radikálnymi, ktoré smerujú k negácii

¹² MISTRÍK, E. a kol.: Kultúra a multikultúrna výchova, Bratislava : Iris, 1999, s. 60

celého kultúrneho systému. Kontrakultúrne typy sa v mnohých prípadoch usilujú o vytvorenie alternatívnej kultúry.

Subkultúra zahrnuje súbor špecifických noriem, hodnôt, vzorov správania a životný štýl charakterizujúci určitú skupinu v rámci širšieho spoločenstva, prípadne tzv. dominantnej či hlavnej kultúry, ktorej je táto skupina konštitutívnou súčasťou. Termín subkultúra sa tiež vzťahuje na špecifickú skupinu, ktorá je tvorkyňou a nositeľom zvláštnych, odlišných noriem, hodnôt, vzorov správania a tiež životného štýlu, i keď sa podieľa na dominantnej kultúre a na fungovaní širšieho spoločenstva. V každom prípade je dôležitým znakom odlíšenia od dominantnej kultúry. Subkultúra nevzniká len v malých, izolovaných preindustriálnych spoločenstvách. Čím komplexnejšia je kultúra a čím diferencovanejšia je populácia, tým je pravdepodobnejší vznik rôznych subkultúr. Základom utvárania môže byť etnická príslušnosť a väčšinou však vzniká na základe kombinácie viacerých činiteľov.

d) Marginálne kultúry

Sú to kultúry, ktoré sa nielenže obracajú proti dominantnej, ale navyše ich príslušníci žijú spravidla na okraji spoločnosti a mnohokrát aj na hranici zákonnosti, či až za ňou. Patria sem napríklad:

- *Narkomani*. Pre mnohé z alternatívnych kultúr sú drogy ako stimulátory pre rozšírenie vedomia, pre túto skupinu majú drogy iný význam – existenčný. Príslušníci tejto skupiny majú vypracovaný rituál pre vzájomnú komunikáciu, špeciálne techniky pre získavanie drog, často paralelné informačné kanály popri legálnych.
- *Kriminálne podsvetie*. Buduje si veľmi pevnú vnútornú štruktúru, paralelné informačné kanály, vlastné inštitúcie a spôsoby komunikácie.¹³

V jednotlivých koncepciách kultúry sa používajú na deskripciu a explanáciu kultúrnych fenoménov i ďalšie pojmy.

Kultúrne ohnisko – pojem zavedený M. J. Herkovitsom pre označenie najvýraznejšieho a najpodstatnejšieho súhrnu kultúrnych prvkov kultúry určitého spoločenstva.¹⁴ Podľa Herkovitsa má každá kultúra svoje osobitné kultúrne ohnisko, ktoré v sebe koncentruje

¹³ MISTRÍK, E. a kol.: Kultúra a multikultúrna výchovova, Bratislava : Iris, 1999, s. 66

¹⁴ SOUKUP V.: Přehled antropologických teorií kultury. Vyd. 2. Praha : Portál, 2004, s. 229

dominantnú orientáciu a základné záujmy danej spoločnosti a v najvyššej možnej miere formuje spôsob života ich príslušníkov. Kultúrne ohnisko vystupuje ako dynamická sila kultúry, zdroj ich stále väčšej zložitosti a záruka ďalšieho rozvoja. Každá zásadná kultúrna zmena je preto spätá s procesmi prebiehajúcimi v kultúrnom ohnisku., vôkol ktorej sa sústreďujú úvahy, diskusie a myslenie členov danej kultúry. K prijatiu kultúrnej inovácie však dochádza vtedy, keď preukáže schopnosť prispievať k uchovaniu a ďalšiemu rozvoju kultúrneho ohniska. Pokiaľ potenciálna inovácia nejakým spôsobom ohrozuje ich existenciu, stáva sa kultúrne ohnisko zdrojom silného odporu. Žiadna spoločnosť totiž nie je naklonená k opusteniu hlavných oblastí svojich záujmov, a preto sa bráni inováciám. Iná situácia však nastáva pri procesoch intenzívnych kultúrnych kontaktov, napr. pri silnej akulturácii, keď často kultúrne prvky tvoriace kultúrne ohnisko podliehajú kultúrnej reinterpretácii. Herkovitsova koncepcia kultúrneho ohniska predstavuje pokus o objasnenie procesov kultúrnej zmeny z pozície doktríny kultúrneho determinizmu v kategóriách vnútornej dynamiky kultúrnych systémov s prihliadaním na psychosomatický kontext spoločnosti.¹⁵

Kultúrne jadro – pojem zavedený J. H. Stewardom k označeniu primárnych kultúrnych znakov, ktoré sa najvýraznejšie podieľajú na adaptácii daného sociokultúrneho systému k vonkajšiemu prostrediu a vystupujú v podobe relatívne integrovaného a stabilného jadra. Kultúrne jadro je konšteláciou kultúrnych prvkov, resp. kultúrnych komplexov zabezpečujúcich fungovanie ekonomických aktivít a pôsobeniu s nimi spätých sociálnych, politických, a náboženských vzorov správania. Tzv. sekundárne znaky nie sú na jadro priamo viazané a vykazujú značnú variabilitu. Pojem kultúrne jadro našiel svoje uplatnenie najmä v kultúrnej ekológii.¹⁶

Kultúrny typ – gnozeologický model kultúrneho systému obsahujúci funkčne späté kultúrne prvky spoločné niekoľkým kultúram. Jeden a ten istý kultúrny typ môžeme identifikovať u národov, ktoré sa nachádzajú na približne rovnakej úrovni soc. ekonomického vývoja a na ne pôsobia analogické demografické, ekonomické, technologické a ekologické faktory. Nezávisle na sebe môžu vznikať rovnaké kultúrne typy u spoločností, ktoré spolu nie sú v kultúrnom kontakte. Pretože sa rozdiely medzi

¹⁵ SOUKUP V.: Dejiny antropológie, Praha, 2004, s. 349 - 384

¹⁶ SOUKUP V.: Dejiny antropológie, Praha, 2004, s. 469 - 479

rôznymi kultúrnymi typmi týkajú predovšetkým materiálnej kultúry, najmä spôsoby výroby, pracujú niektorí etnografovia s pojmom “hospodársko-kultúrnych” typov.

Kultúrna oblasť - geografické územie, v ktorom sa v dôsledku historických zväzkov, resp. spoločenského vývoja, vytvoril rovnaký typ kultúry. Kultúrna oblasť často zahŕňa rôzne etnické skupiny alebo národy. Môžu sa líšiť jazykom, stupňom ekonomického rozvoja alebo rasovej príslušnosti, vykazujú ale ako celok spoločné kultúrne rysy, ktorými sa odlišujú od kultúr iných geografických oblastí, a vytvárajú tak jedno kultúrne spoločenstvo.

Zavedenie pojmu kultúrna oblasť do spoločenských vied je spojené najmä s rozkvetom amerického difuzionizmu začiatkom 20. rokov 20. st. a s menom C. Wisslera, podľa ktorého je každá kultúrna oblasť tvorená kultúrnym centrom, pre ktorú je charakteristická najväčšia koncentrácia najtypickejších kultúrnych znakov, a kultúrnym okrajom, kde sa tieto rysy postupne strácajú a prelínajú s kultúrnym typom susedných kultúrnych oblastí. Na perifériách kultúrnej oblasti je tak možné identifikovať spoločenstvo s tzv. prechodnými kultúrami.¹⁷

Kultúrny konštrukt – pojem slúžiaci k odlišeniu reálnej kultúry ako skutočnej konfigurácie naučeného správania a jeho produktov, ktoré sú zdieľané a verejne odovzdávané členmi určitej spoločnosti, od kultúry ako teoretickej abstrakcie. Kultúrny konštrukt uviedol do spoločenských vied R. Linton, ako nástroj deskripcie, klasifikácie a interpretácie kultúrnych dát.

Kultúrny okruh – geografická oblasť, pre ktorú je charakteristický výskyt spoločných kultúrnych prvkov a kultúrnych komplexov. Kultúrny okruh vykazuje zvláštne rysy, ktorými sa líši od ostatných kultúrnych okruhov. Vzájomne späté alebo spoločne sa vyskytujúce kultúrne prvky, typické pre určitý kultúrny okruh je možné identifikovať na úrovni artefaktov, sociokultúrnych regulatívov a ideí. Problematiku kultúrneho okruhu antcipovali vo svojich prácach napr. F. Ratzel a L. Frobenius. Za tvorcov teórie kultúrneho okruhu je ale možné považovať až zakladateľa nemecko – rakúskej školy kultúrnych okruhov F. Graebnera. Svoju koncepciu kultúrneho okruhu po prvýkrát

¹⁷ Tamtiež, s. 321 - 348

predložil v r. 1904 a teoretické zdôvodnenie svojho prístupu podal v r. 1911 v knihe *Methode der Ethnologie*, v ktorej vytýčil ako základný cieľ etnológie štúdium kultúrnej difúzie a migrácie obyvateľov v dejinách a rekonštrukciu pôvodných historických kultúrnych okruhov. Vo svojom vlastnom výklade dejín kultúry vychádzal z predpokladu, že počiatky vývoja ľudstva sú späté s pôvodne izolovanými, vzájomného kontaktu zbavenými pospolitostami, ktoré v Ázii vytvorili rad prvotných, základných kultúrnych okruhov (Kulturkreisen). Ďalší vývoj kultúry už ale nie je založený na nezávislej inovácii a tvorivosti rôznych národov a kultúr, ale na možnosti vzniku a rozvoja kultúrnych kontaktov, ktoré umožnili (zvlášť v období sťahovania národov) rozšírenie pôvodných kultúrnych prvkov a komplexov do celého sveta. Ďalej koncepciu kultúrneho okruhu rozpracoval W. Schmidt, ktorý v práci *Handbuch der Methode der kulturhistorischen Ethnologie* (1937) systematicky rozvinul teóriu i metodológiu výskumu kultúrneho okruhu. Vychádzal z predpokladu, že sa kultúrne kontakty netýkajú len jednotlivých kultúrnych prvkov alebo malých skupín, ale procesy migrácie a difúzie zahŕňujú celé kultúrne komplexy, obsahujúce všetky významné oblasti materiálnej a duchovnej kultúry (ekonomiku, náboženstvo, zvyky, obyčaje a pod.)

1.3 Enkultúrácia a akultúrácia

V sociológii označovaná ako socializácia, je proces ktorým si človek ako člen určitej spoločnosti osvojuje jej kultúru. Pod pojmom enkultúrácia teda môžeme zahrnúť všetky prejavy naučeného chovania, získavania znalostí, postojov, ktorými človek získava kompetencie v kultúre danej spoločnosti.

Pojem enkultúrácie tak odkazuje k chápaniu kultúry ako špecificky ľudskej sféry, ktorá je negenetická a teda ktorá sa získava učením. Bez enkultúrácie by sa ľudský subjekt nestal človekom v úzkom slova zmysle, pretože s kultúrou sa nerodíme, ale musíme sa jej učiť. V rovnakej perspektíve potom pojem enkultúrácia súvisí s koncepciou kultúrneho relativizmu. Tá vysvetľuje odlišnosť a rozdiely medzi kultúrami práve poukazovaním na skutočnosť, že kultúre sa učíme a jednotlivé rozdiely a odlišnosti tak vyplývajú z odlišnej výchovy. V tomto zmysle je enkultúrácia v opozícii voči evolucionizmu, ktorého základnou tézou je psychická jednota ľudstva, teda predstava, že všetci obyvatelia planéty

sú sprostredkovatelia jedinej kultúry a odlišnosti sú v nej spôsobené dosiahnutím rôznych úrovní univerzálneho vývoja majúceho vo všetkých častiach planéty rovnaké štádiá.¹⁸

Počas procesu enkulturácie človek jednotlivé prvky internalizuje (prijme ich za svoje) a nasledujúcou výchovou ich potom odovzdáva nasledujúcim generáciám. Tento proces však môže skrývať isté riziko kultúrneho etnocentrizmu, teda prirodzené a univerzálne predstavy, že naše kultúrne hodnoty sú najvhodnejšie a najlepšie a to i pre všetky ostatné kultúry. Enkulturácia je teda dvojsečnou zbraňou a je potreba začleniť jej súčasť multikulturálnej výchove, ktorá bude všetkých členov spoločnosti viesť k rešpektovaniu a úcte k odlišným kultúram.

Výsledkom stretu dvoch kultúr býva akulturácia, čiže prevzatie prvkov jednej kultúry druhou. Čo, kedy a ktorá kultúra prevezme, závisí od množstva faktorov - od ekonomickej sily kultúry, od vplyvu masových médií, od pevnosti hodnotových orientácií, od životného štýlu, od kohézie sociálnej skupiny a ďalších. Proces akulturácie je však bežným procesom pri kultúrnej výmene. Vo svojich ďalších dôsledkoch môže viesť až ku kultúrnej integrácii v podobe asimilácie jednej kultúry druhou.

Akultrácia je teda proces sociálnych a kultúrnych zmien (resp. preberanie materiálnych i nemateriálnych prvkov inej kultúry), ktoré vznikajú v dôsledku dlhšieho kontaktu viacerých kultúr. Akulturácia v sebe zahŕňa aj difúziu, ktorá je prítomná v každom prípade akulturácie, a preto je považovaná za prvok akulturácie ako širšieho procesu. Difúzia sa obyčajne týka len malého počtu prvkov kultúry. Akulturácia zahŕňa množstvo spôsobov správania, hodnôt, noriem atď., ktoré kultúra preberá, je evidentnejšia ako difúzia. Akulturácia je výsledkom priameho kultúrneho kontaktu, difúzia vždy kontakt nevyžaduje (napr. dovezenie antických sôch do Francúzska spôsobilo zmeny vo vývoji umenia), akulturácia spôsobuje vzrast podobnosti kultúr, zatiaľ čo difúzia má obvykle menší vplyv.¹⁹

¹⁸ Rozvojové vzdelávanie
http://www.rozvojovevzdelavanie.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=361:enkultura-socializa&catid=21:pojmy&Itemid=161 (01.03.2011)

¹⁹ SOPÓCI, J.: Sociálne inštitúcie a sociálna zmena, UK, Bratislava 2000, s. 171

1.4 Asimilácia, segregácia a integrácia

Asimilácia (lat. *assimilatio* - prispôsobovanie, splývanie), je jednou z foriem kultúrneho kontaktu (v spoločenských vedách je týmto pojmom označovaný kontakt medzi kultúrami, ktorý vedie ku zmenám v jednotlivých kultúrnych systémoch); je to proces, pri ktorom sú jedinci alebo skupiny odlišnej kultúrnej príslušnosti absorbované kultúrou dominantnej spoločnosti. Ďalšími formami kultúrneho kontaktu je akulturácia (proces kultúrnej zmeny) vychádzajúci z prenikania jednej kultúrnej skupiny do kultúrneho systému inej skupiny; je spojená s riadenou alebo neriedenou adaptáciou z jednej kultúry na druhú). Asimilacionizmus potom môžeme označiť za požiadavku na prispôsobenie kultúrnych vzorcov minoritných skupín vzorcom kultúry majoritnej. Táto snaha neuznáva diverzitu a sociokultúrnu rozmanitosť ako pozitívny spoločenský jav, stavia sa proti prejavom menšinových kultúr a je prostriedkom nedobrovoľnej asimilácie.

Segregácia (z lat. *segregare* – oddelenie, vzdialenie, vylúčenie) je pojem, ktorý hovorí o oddelení určitej sociálnej skupiny s jej kultúrou od dominantnej kultúry. W. Schwab rozlišuje segregáciu ekologickú (na základe rasy, sociálneho statusu, kultúry a životného štýlu), dobrovoľnú (enkláva) a nedobrovoľnú (geto).

Pojem integrácia znamená začlenenie jednotlivca alebo skupiny do majoritnej spoločnosti bez straty vlastnej identity. Na rozdiel od asimilácie je to proces obojstranný, náročný tak na tých, ktorý sa integrovať chystajú ako aj na tých medzi ktorých sa chcú integrovať. Podmienkou úspešnej integrácie určitej skupiny je teda to, že väčšinová spoločnosť do určitej miery odlišnosť integrujúceho akceptuje a vytvorí pre jeho integráciu vhodné podmienky.

1.5 Kultúrna tradícia

Pri kultúrnej výmene sa hromadí množstvo hodnôt, znakových systémov, vzorcov, ideí a artefaktov, ktoré žiadna kultúra nie je schopná všetky prijať.²⁰ Keby to aj bolo možné, nebolo by to účelné, pretože by sa dostávali do protikladov rôzne hodnoty, ktoré sú späté s rôznymi systémami daných kultúr a ich hodnotovými orientáciami. Každá kultúra si

²⁰ MISTRÍK E.: Multikultúrna výchova v príprave pre učiteľov, Vyd.: Bratislava, IRIS, 2000, s. 55

preto z histórie vyberá len tie časti na ktorých chce stavať a ktoré považuje za vzor pre svoju vlastnú kultúrnu tvorbu. Je to vlastne aj odovzdávanie jestvujúcich kultúrnych hodnôt danej spoločnosti novým generáciám, ktoré akceptovali a vytvorili. Tieto hodnoty sa však hierarchizujú, čo znamená, že sa rozlišujú, čiže niečo vyzdvihuje ako vysoko hodnotné, iné dehonestuje ako niečo bezcenné. Kultúrna tradícia nie je preto tvorená všetkými doteraz vytvorenými hodnotami, nie je tvorená ani ako súhrn hodnôt vytvorených určitou sociálnou skupinou, ale kultúrna tradícia sa formuje výberom z týchto všetkých hodnôt, ktorý vytvára práve jestvujúca generácia. Každá generácia, ktorá má vlastnú kultúru a vlastný životný štýl, si táto vyberá tie súčasti kultúry, ktoré adekvátne vyjadrujú jej duchovný svet a ktoré považuje za cenné a ktoré im jednoducho povedané vyhovujú. Čiže každá generácia si vytvorí svoj vlastný výber, ktorý môže byť úplne iný alebo len čiastočne iný ako bol výber predošlej generácie.

Kritériá pre výber týchto hodnôt, produktov, znakov, vzorcov, ideí a artefaktov, ktoré sa stávajú súčasťou kultúrnej tradície sú rôznorodé. Patria sem napr. politické kritériá, ktoré si sociálne skupiny veľmi zreteľne uvedomujú, ide najmä o hodnoty ktoré vyhovujú určitej mocenskej elite. Potom sú to ekonomické kritériá, ktoré podporujú takú kultúrnu tradíciu, ktorá je ekonomicky dostupná. To znamená, že kultúrne prvky jednej spoločnosti nemusia byť odkúpené od danej kultúry, stačí, že sú prístupné ostatným kultúram. Ďalej môžeme uviesť národné kritériá, ktoré podporujú budovanie kultúrnej tradície z diel, ktoré buď vznikali na určitom území, teritóriu, alebo sú výsledkom tvorby určitého etnika spoločnosti. Vývojové kritériá, tu sa do popredia výberu dostávajú tie hodnoty, či produkty, ktoré daná skupina pokladá za výhodné a ktoré môžu prispieť k budúcemu rozvoju spoločnosti. A napokon ešte spomeniem psychologické kritériá, ktoré sú vyberané na základe psychologických kritérií podľa požiadaviek spoločnosti, vzhľadom na to, ktoré sú jej emocionálne blízke. Na základe týchto vyššie uvedených kritérií si spoločnosť sama formuje pomocou selekcie svoju kultúrnu tradíciu. Niekedy však dochádza k prevládaniu určitých kritérií a to má za následok, že tieto prevládajúce sa stávajú hlavnými kritériami pri selekcii. Najčastejšie sa týmito prevládajúcimi kritériami stávajú politické kritériá, pretože politická elita dokáže pomocou moci presadiť svoje kritériá ako najvhodnejšie. V súčasnej dobe je to pomerne častý efekt, pri ktorom je využívaná aj pomoc masmédií. Už spomínané masmédiá, ktoré pôsobia na spoločnosť masovým šírením kultúrnych hodnôt, podnecujú pre tvorbu a nasledovanie vzorov. Ich vplyv je výrazný, z hľadiska toho, že sú prezentované neustále, masovo a opakovane. Masmédiá úzko spolupracujú

s kultúrnym priemyslom, ktorý je ďalším závažným mechanizmom tvorby kultúrnej tradície. Hodnoty a kultúrne produkty, ktoré spoločnosť alebo jej mocenská elita akceptovali ako súčasť tradície, sa stávajú predmetom záujmu priemyslu.²¹ Ide najmä o šírenie týchto tradícií, ktoré prispieva pri rozvoji určitých prvkov kultúry a kultúrneho priemyslu.

Kultúrna tradícia neustále osciluje medzi svojim zachovaním a zmenou. Len pri radikálnych stanoviskách sa stáva retardačným činiteľom, alebo býva radikálne odvrhnutá.²²

1.6 Kultúrny šok

Prvýkrát termín kultúrny šok použil K. Oberg v prednáške v roku 1954, kde ho vymedzil ako strach, ktorý vyviera zo strany našich známych znakov a symbolov sociálnych vzťahov. V. Soukup v roku 1993 zdôraznil v kultúrnom šoku fakt, že sa stretieme s niečím, čo nemáme interiorizované (zvnútornené). Podľa neho je kultúrny šok „psychický a sociálny otras spôsobený prekvapivým, nečakaným alebo neveriteľným zistením, ktoré bolo vyvolané bezprostredným kontaktom jednotlivca, sociálnej skupiny alebo celej spoločnosti s cudzou, neznámou, doteraz neinteriorizovanou kultúrou.“²³ P. S. Adler na rozdiel od doterajších definícií zdôraznil v r. 1975 emocionálny obsah kultúrneho šoku. Podľa neho je to súbor emocionálnych reakcií na stratu emocionálnych podpôr z vlastnej kultúry, na nové kultúrne podnety, ktoré dávajú malý alebo žiadny význam a na nepochopenie nových a rôznorodých skúseností. Môže obsahovať pocity ako bezmocnosť, predráždenosť, strach z podvedenia, zo znečistenia, zo zranenia alebo zo zneuznania.

Kultúrny šok je bežnou súčasťou života, vzniká buď po príchode do neznámej krajiny, ale často v menšej intenzite aj doma, pri narazení na kultúrne fenomény z radikálne odlišnej kultúry. Pretože v dnešnej dobe sa kultúry premiešavajú, kultúrne vzorce na seba narážajú a žijeme v stále pestrejšom multikultúrnom svete. Erik Mistrík uvádza tri dôvody, prečo je nutné v rámci globálneho rozvojového vzdelávania venovať sa kultúrnemu šoku.²⁴ Ja som sa rozhodol uviesť len dva, nakoľko tretí dôvod súvisí so slovenským školstvom a vzdelávanie v slovenskom školstve je ešte stále monokultúrne, napriek tomu, že

²¹ MISTRÍK, E. a kol.: Kultúra a multikultúrna výchovova, Bratislava : Iris, 1999, s. 82

²² HANUS, L.: Človek a kultúra, vyd. Bratislava 1997: Lúč. 311, s. 267

²³ SOUKUP, V.: Sociální a kulturní antropologie, Praha : SLON, 1993, s. 93

²⁴ MISTRÍK, E.: Kultúrny šok v rozvojovej pomoci, In.: Globálne rozvojové vzdelávanie, Bratislava : Album, 2007, s. 68

geografia na našich školách obsahuje transfer dosť hlbokých vedomostí o iných krajinách a tým chcem povedať, že prakticky neexistuje príprava na multikultúrny svet. Hovorím o takej príprave, ktorá by rozvíjala postoje medzikultúrnej tolerancie a empatie, otvorenosť voči iným kultúram.

Prvým dôvodom je multikultúrna realita dnešného sveta – spoločnosť, v ktorej žijeme je relatívne bohatou spoločnosťou. Stretávame sa s kultúrnymi fenoménmi z kultúr o existencii ktorých sme doteraz ani netušili. Cestujeme aj do tých najvzdialenejších oblastí sveta a iní z týchto oblastí zase cestujú k nám. Buď za prácou alebo ako turisti. Existujú aj zaostalejšie krajiny, to sú krajiny tzv. tretieho sveta, kde tieto krajiny majú za sebou radikálne odlišný kultúrny i civilizačný vývoj v porovnaní s krajinami Európy. Po vycestovaní do týchto krajín môžeme predpokladať, že prídeme do spoločnosti, ktorá sa riadi úplne odlišnými kultúrnymi vzorcami.

Druhým dôvodom je princíp solidarity platiaci v Európe - v rámci kresťanskej, individualistickej a demokratickej Európy sa rozvinuli idey altruizmu, nevyhnutnosti pomáhať druhým – slabším, chudobnejším, bezbranným, tým, ktorí majú menej príležitostí na dôstojný život. Na tomto základe sa už desaťročia rozvíja medzinárodná solidarita obsahujúca od slovnej diplomatickej pomoci, cez individuálne aktivity jednotlivcov alebo organizácií až po organizovanú medzinárodnú rozvojovú pomoc riadenú alebo podporovanú vládami.

Obidva tieto princípy však vedú k tomu, že sa skôr alebo neskôr stretneme s radikálne odlišnou kultúrou – lebo vždy hovoríme o pomoci tým iným, nie tým, ktorí žijú tak ako my.

Pojem “kultúrny šok” v podstate opisuje fyzické a psychické nepohodlie, ktoré nastane, keď sa niekto pohybuje z jedného do iného kultúrneho prostredia. Existuje niekoľko štádií, ktoré začínajú pri prvom vstupe do nového prostredia priamo prostredníctvom procesu akulturácie. Kultúrny šok nemá stabilné línie progresie. Každá etapa sa môže líšiť v dĺžke času.

1.7 Kultúrna identita

Existuje veľa koncepcií pojmu kultúrna identita, ktoré sa líšia tým, ktoré kultúrne produkty a hodnoty považujú za určujúce pre tvorbu kultúrnej identity. Keďže národná kultúrna identita patrí k najvýznamnejším identitám konca 20. storočia, väčšina teoretikov v súčasnosti vymedzuje kultúrnu identitu cez národnú kultúrnu identitu.²⁵ Súčasnú kulturologickú výskumy presadzujú koncepciu národa a kultúrnej identity, ktorá v sebe integruje biologický, lingvistický, politologický, sociálno-psychologický, teritoriálny a kultúrno-historický prístup. Kultúrna identita je teda komplexný jav, nie je len vedomím spoločenstva o sebe samom, obsahuje aj historické skúsenosti, viaže sa na určitý jazyk, na určité vzorce správania a súvisí aj s ostatnými identifikačnými znakmi spoločenstva. Hlavné znaky, respektíve črty národa sú: jazyk, územie (bez územia by neexistoval národ), vedomie etnickej príslušnosti (vytvára sa na základe spoločného pôvodu), špecifiká v kultúre a spôsobe života (najdôležitejší znak – vytvára jednotné psychické vedomie).

V prostredí multikultúrnej Európy sa nám javí ako veľmi produktívny sociokultúrny prístup podľa Zagoršekovej, ktorá chápe kultúrnu identitu ako súbor znakov, ktoré by mohli charakterizovať totožnosť a odlišnosť kultúr, ich vzájomné vplyvy a ich pôsobenie na utváranie sociokultúrnych štruktúr, v rámci ktorých jednotlivci organizujú a koordinujú svoj sociálny život. Kultúrnu identitu vidí v širšom kontexte pojmu kultúra, ktorým vyjadruje súbor činiteľov zabezpečujúcich stabilitu, ochranu a udržanie existujúceho stavu konfigurácie kultúr v širšom alebo užšom geopolitickom regióne.²⁶ Povedomie kultúrnej identity zohráva v spoločnosti veľmi dôležité úlohy, ktoré sa prejavujú ako komunikačné funkcie, ktoré zabezpečujú komunikáciu medzi kultúrami, uľahčujú komunikáciu medzi členmi spoločenstva a zabezpečujú transfer kultúry ďalším generáciám. Vedomie vlastnej kultúrnej identity môže uľahčiť komunikáciu s druhou kultúrou. To isté platí aj pre komunikáciu vo vnútri určitého spoločenstva. Vedomie vlastnej kultúrnej identity vzbudzuje potrebu odovzdať svoju kultúru ďalším generáciám, čo umožňuje prežitie spoločenstva. Na tieto účely si buduje špeciálne inštitúcie - galérie, múzeá, knižnice atď.²⁷

Funkcie kultúrnej identity :

²⁵ MISTRÍK, E. a kol. : Kultúrna identita. In: Kultúrna a multikultúrna výchova. Bratislava : Iris, 1999, s. 86-92

²⁶ ZAGORŠEKOVÁ, M. B.: Problém identity a integrity kultúr. In: Utváranie národnej a kultúrnej identity. Acta Culturologica. Zv. 2., Bratislava : Elit 1998, str. 21-29 (<http://www.aib.sk/infos/infos2000/3.htm>)

²⁷ MISTRÍK, E. a kol. : Kultúrna identita. In: Kultúrna a multikultúrna výchova. Bratislava : Iris, 1999, s. 86-92

- Komunikačná funkcia smerom von – kultúrna identita pomáha pri komunikácii medzi kultúrami. Ak sa komunikácie zúčastňujú dve sociálne skupiny, ktoré si nevedomujú svoju kultúrnu tradíciu, alebo súčasnú tvár svojej kultúry, vtedy sa komunikácia medzi nimi komplikuje. Vedomie vlastnej kultúrnej identity preto môže komunikáciu s druhou kultúrou uľahčiť a teda ak rozumiem svojej vlastnej kultúre, ak ju dobre poznám a viem o čo sa v komunikácii opierať, vtedy môžem komunikovať efektívne. A ak práve naopak, teda ak si nerozumiem, potom aj obsah, či forma mojej komunikácie bude nejasná a zmätená, vtedy môže dôjsť k narušeniu alebo nepochopeniu komunikácie.
- Komunikačná funkcia smerom dovnútra – ak si je daná spoločnosť vedomá svojej vlastnej kultúrnej identity, uľahčuje to komunikáciu jej členov. Pretože tí vyznávajú analogické hodnoty, opierajú sa o rovnakú tradíciu a riadia sa príbuznými normami. Zároveň si to všetko aj uvedomujú. V takom prípade je ich vzájomné porozumenie oveľa ľahšie.
- Funkcia transferu – transfer určitej kultúry ďalším generáciám. Každé spoločenstvo potrebuje odovzdávať svoju kultúru, lebo len tak je schopné prežiť ako spoločenstvo a nerozpadnúť sa na izolovaných jedincov, ktorí by boli asimilovaní inou kultúrou. Ak si skupina uvedomuje svoju kultúrnu identitu, vtedy presne vie, čo má a nechce odovzdať. Potom to môže odovzdávať cieľavedome a systematicky. Dokonca aj si môže vybudovať špeciálne inštitúcie na odovzdávanie svojej kultúry.

Podľa Erika Mistríka kultúra potrebuje pre svoje zachovanie a pre rozvoj neustálu výmenu obsahov a foriem s inými kultúrami. Hovorí o neustálom obohacovaní o nové podnety, ktoré pomáhajú kultúre prispôsobovať sa novým životným podmienkam sociálnej skupiny. Toto obohacovanie je normálnym procesom komunikácie medzi kultúrami. Táto vzájomná výmena obsahov, ideí či foriem neohrozuje kultúrnu identitu skupiny ale práve naopak, ju obohacuje.²⁸

Hlavné faktory, ktoré ovplyvňujú premeny kultúrnej identity, sú rodina, sebareflexia a komunikácia s inými ľuďmi. Kultúrna identita má však aj množstvo problémov v komunikácii kultúr, ktoré dokonca môžu viesť až ku konfliktom kultúr. Základnú podobu týchto konfliktov opísal R. A. Smith (1983), kde opísal pojem exegéza, čo znamená, že

²⁸ MISTRÍK, E. a kol. : *Kultúrna identita. In: Kultúrna a multikultúrna výchova. Bratislava : Iris, 1999, s. 92*

spoločnosť nachádza vo svojej kultúre chyby, idealizuje si kultúru inej spoločnosti a snaží sa svoju kultúrnu identitu budovať na obraz inej, ďalej pojem Dogmatizmus, kde spoločnosť chápe svoju kultúru ako autoritu, egocentricky sa obracia do seba a iné kultúry odcudzuje ako chybné. Pojem agnosticizmus, kde spoločnosť ignoruje vzťahy kultúry k iným sociálnym súvislostiam a hodnotí kultúrnu identitu seba i druhých len z čisto kultúrnych hľadísk. A napokon je to dialektický vzťah, kde spoločnosť je otvorená slobodnému dialógu medzi vlastnou kultúrou a kultúrou iných, čo vedie k voľnej výmene myšlienok, ideí, foriem a hodnôt.

1.8 Rozmanitosti kultúr

Ak chceme rozprávať o rozmanitosti kultúr musíme si vymedziť dve základné stanoviská: etnocentrizmus a kultúrny relativizmus.

Etnocentrizmus - predstavuje tendenciu posudzovať odlišné kultúry, ich zvyky, tradície a hodnoty z perspektívy vlastnej kultúry. Inými slovami povedané, nositelia všetkých kultúr sú presvedčení, že jedine normy, obyčaje a pravidla ich kultúry sú správne, platné a pravdivé. Takáto perspektíva je však k nositeľom odlišných kultúr výrazne netolerantná, nakoľko iné kultúry sú posudzované podľa kritérií, ktoré im nie sú vlastné, a preto im väčšinou nevyhovujú. Navyše je takýto pohľad na iné kultúry hodnotovo zaťažený, takže ostatné kultúry nie sú chápané len ako iné, ale hneď ako horšie než kultúra vlastná. Táto tendencia je vlastná všetkým kultúram, je to kultúrna univerzália. Spoločenské vedy stavia proti etnocentrizmu kultúrny relativizmus, ten je však bohužiaľ len presadzovanou tendenciou, nie však princípom, ktorý by bol spoločnosti vlastný. Etnocentrizmus je síce mechanizmom, ktorý podporuje integritu skupiny, resp. kultúry, podporuje identifikáciu jedinca s hodnotami a normami skupiny, ktorých je členom, a uľahčuje proces enkulturácie (osvojovania si štandardov, hodnôt a tradícií vlastnej kultúry), zároveň však výrazne zhoršuje kontakt s nositeľmi kultúr iných, voči ktorým je netolerantný a v mnohých ohľadoch až agresívny (etnocentrizmus je v tomto zmysle základnou zložkou všetkých foriem nacionalizmu či rasizmu).²⁹

²⁹ SABOL, J., ZUBKOVÁ, I.: *Kultúra, Multikultúrnosť, EUROFORMERS, s.r.o., s. 19*

Kultúrny relativizmus – jadrom je predpoklad, že jednotlivé kultúry sú jedinečnými a neopakovateľnými entitami. Z tohto dôvodu je nutné posudzovať každú kultúru len v jej vlastnom kontexte, v súvislostiach jej vlastných hodnôt, ideí, noriem a tradícií. Je totiž zrejmé, že mnoho kultúrnych prvkov, ktoré sú v súlade s hodnotami a obyčajami kultúr, ktorých sú súčasťou (kanibalizmus, infanticída či kynofágia), nevyhovuje normám a zvykom kultúr iných (napr. tej našej, európskej). Opačnú pozíciu - teda posudzovanie odlišných kultúr meradlom kultúry vlastnej - označujeme ako etnocentrizmus.

Okrem etnocentrizmu sa kultúrny relativizmus vymedzuje i voči evolucionizmu, ktorý je založený na predstave, že dejiny ľudstva sú unilineárne (teda predstave, že dejiny ľudstva celého sveta sú v zásade jedny, majú všade na svete zhodné vývojové štádiá, a tak sú kultúry odlišné od kultúry euroamerickej len nevyvinutými štádiami vývoja smerujúcimi tým istým smerom, len s oneskorením). Voči tomuto pojatiu stavia kultúrny relativizmus pluralistickú koncepciu dejín, ktorej hlavnou myšlienkou je, že sa jednotlivé kultúry môžu vyvíjať ľubovoľným smerom a kryštalizovať tak do podôb vzájomne neporovnateľných (zatiaľ čo evolucionizmus umožňoval porovnanie všetkých kultúr meradlom kultúry euroamerickej, nakoľko práve ona bola považovaná za najvyššie vývojové štádium všeobecnej kultúry ľudstva, ku ktorej všetky ostatné kultúry smerujú).

Vzhľadom ku skutočnosti, že kultúrny relativizmus ponúka perspektívu, v ktorej je možné nazerať na iné kultúry s patričnou úctou, rešpektom a toleranciou (a je tak v tomto zmysle koncepciou opozičnou ku všetkým formám nacionalizmu, rasizmu, fašizmu a pod.), vytvára teoretické základy takmer všetkých koncepcií multikulturalizmu. Je však treba povedať, že na rozdiel od etnocentrizmu, ktorý je kultúram vlastný, je kultúrny relativizmus dosiaľ skôr programom a ideou než popisom reálneho stavu.³⁰

³⁰ SABOL, J., ZUBKOVÁ, I.: Kultúra, Multikultúrnosť, EUROFORMERS, s.r.o., s. 19

2. MULTIKULTURALIZMUS

Pojem multikulturalizmus pozostáva z dvoch častí. Predpona *multi* označuje mnohosť a udáva vlastnosť druhej časti slova, ku ktorej sa spája. Koreňom definovaného výrazu je *kultúra* (z latinského *colere*, v preklade *pestovať*), ide o súbor hmotných a nehmotných vecí, ktoré človek vytvoril alebo v ktoré pretvoril prírodu. Prípona *-izmus* označuje určité hnutie alebo smer. Všeobecne teda môžeme povedať, že multikulturalizmus označuje myšlienkový smer, ktorý sa zaoberá mnohosťou kultúr. Multikulturalizmus teda predpokladá, že mnohosť kultúr v rámci jednej spoločnosti je obohacujúci a pokiaľ sa objavia konflikty, tak ide o zlý prístup spoločnosti k menšinám. Z toho nám vychádza, že multikulturalizmus v podstate obhajuje ideálnu a na prvý pohľad rovnocennú multikultúrnu spoločnosť. Dostávame tu ďalší pojem, ktorým je multikultúrna spoločnosť, ktorú chápeme ako spoločnosť v ktorej sa stretávajú rôzne kultúry, rasy, etniká či náboženstvá.

„Multikulturalizmus tvrdí, že ľudia s rôznymi koreňmi môžu žiť spoločne a učiť sa porozumieť druhým, môžu a mali by sa bez predsudkov či ilúzií dívať cez hranice rasy, jazyka, rodu a veku a učiť sa myslieť na pozadí premiešanej spoločnosti. Multikulturalizmus zastáva skromne názor, že niektoré z najzaujímavejších vecí v histórii a kultúre sa dejú na rozhraní rôznych kultúr. Situácie na hraniciach ho nezaujímajú preto, že sú sami o sebe fascinujúce, ale pretože ich pochopenie prináša svetu nádej.“³¹

Podobným pojmom je *pluralizmus* (z latinského *pluralis, plures*, v preklade viac, mnoho), ide o filozofický smer, ktorý uznáva existenciu viacerých podstát.³² Svet je totiž veľmi zložitý a preto nie je možné ho obsiahnuť do jednej teórie. Zakladateľom pojmu pluralizmus je americký filozof William James. Ďalej rozvíja pojem *kultúrny pluralizmus*, ktorý sa zaoberá riešením spolužitia viacerých kultúr v rámci jedného štátu, pričom skúma ich pozitívne a negatívne dopady, ktoré sa tu vyskytujú a hľadá z nich východiská.

Rozdiel medzi multikulturalizmom a pluralizmom je teda len ten, že multikulturalizmus automaticky predpokladá, že spolunažívanie rôznych kultúr je možné a bezkonfliktné.

³¹ BARŠA, P.: Politické teórie multikulturalizmu, vyd.: Centrum pre štúdium demokracie a kultúry, 1999, cit. Robert Hugues, s.5

³² LINHART, J.: Slovník cudzích slov. 1 vyd. Litvínov: Dialog, 2003, s. 295

Avšak pluralizmus toto tvrdenie neprijíma a díva sa na multikultúrnu realitu skôr kritickým pohľadom a snaží sa nájsť reálne riešenie, ktoré by neohrozilo stabilitu štátu.

2.1 Príčiny a vznik multikulturalizmu

Multikultúra vyjadruje spolunažívanie rôznych kultúr, pričom k tomuto spolunažívaniu netreba zaujať odmietavý postoj, ale je potreba nájsť ideálne riešenie.

Ako už vieme multikultúra nevznikala v modernej dobe vzhľadom k tomu, že jej stopy môžeme nájsť už v antickej spoločnosti. Ako príklad uvádzame Helenizmus, kde dochádzalo k vzájomnému ovplyvňovaniu gréckej a orientálnej kultúry. Od tej doby sa však veľa zmenilo a multikulturalizmus pre nás kladie nové otázky spojené s integráciou, či terorizmom.

História pojmu, v ktorých sa tento pojem ujal a v ktorých bol najviac rozvinutý, je už spomínaná Kanada a USA. Spoločným znakom týchto dvoch krajín je to, že ide o imigrantské krajiny, ktoré už od svojho vzniku museli zaujať určité postavenie vo vzťahu ku kultúrnym odlišnostiam.

Obe krajiny prešli najprv politikami asimilácie, integrácie a segregácie. V ich rámci sa uznávali iba tie prípady, princípy, hodnoty a inštitúcie, ktoré zodpovedali normám dominantnej kultúry. Ako prvá sa začala uplatňovať politika asimilácie, ktorá sa snažila prostredníctvom moci vnútiť kultúru, spoločenské normy, hodnoty a inštitúcie väčšiny menšiny, s cieľom prispôbiť ich na obraz dominantnej kultúry.

Princíp integrácie, ktorý možno charakterizovať ako proces vzájomného ovplyvňovania sa a splynutia prvkov majoritnej a minoritnej kultúry s cieľom vzniku novej kultúrnej entity, ktorá by niesla stopy každého z jej prvkov. Ďalšou z foriem vyrovnania sa s kultúrnymi odlišnosťami v spoločnosti bola segregácia. Jej charakteristickou črtou je, že v dôsledku donútenia a rôznych druhov opatrení, žijú majorita a minoritné skupiny oddelene, rozdielne, bez vzájomného styku, pričom minoritné kultúry sa považujú za menej hodnotné alebo nebezpečné. Uplatňovanie týchto politik žiaľ stále nie je minulosťou. Existujú aj v súčasnom svete v rôznych formách, podobách a intenzite.

Pojem multikulturalizmus sa často objavuje v teórii kultúrneho pluralizmu na konci šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia. Jeho prvé koncepty vznikali v Severnej Amerike, a to najmä v USA v dôsledku silnej migrácie po roku 1945, ktorej príčinou bol koniec druhej svetovej vojny, ako aj v súvislosti so snahou USA vyrovnáť sa s dedičstvom

pôvodných obyvateľov.³³ Impulzom pre jeho vznik bola tiež rozrastajúca sa aktivita hnutí rôznych typov menšín (etnické, sexuálne, náboženské a podobne), ktorých cieľom bolo poukazovať a zdôrazňovať svoje charakteristiky skupiny v súvislosti s ich zastúpením vo verejných inštitúciách, v médiách, v prijímaní na školy, ako aj v súvislosti s bojom za svoje občianske práva, rovnoprávne postavenie alebo väčšiu politickú autonómiu. Ako uvádza Pavel Barša³⁴, osemdesiate roky boli v USA charakterizované najmä ako boj všetkých, ktorí nepatrili do skupiny „bielych heterosexuálnych anglosaských protestantských mužov strednej vrstvy" a boli tak vytlačení na okraj americkej spoločnosti.

Tento boj vyústil do stavu, keď ktokoľvek, kto dokázal, že patrí do utlačanej skupiny, získal určitú morálnu nadržanosť a možnosť uvaliť kolektívnu vinu na všetkých, čo patrili k príslušníkom minulých alebo vtedajších utlačovateľov. Tento prístup predstavovalo hnutie „politckej korektnosti" (political correctness), rozšírené najmä na amerických univerzitách. Politicky spravodlivý multikulturalisti považujú akýkoľvek odkaz na spoločného menovateľa americkej kultúry a politiky za recidívu imperializmu vládnucej skupiny WASP³⁵ (White Anglo-Saxon Protestants - Bieli anglosaskí protestanti), ktorá vnucuje ostatným svoju kultúru ako záväznú normu."³⁶ Výraz multikulturalizmus sa týmto ujal ako výraz snáh o spoločenskú akceptáciu odlišnosti. V USA sa rozvinuli mnohé diskusie a polemiky, ktoré poukazovali najmä na kontraproduktívnosť rôznych opozitných teórií vo vzťahu k multikulturalizmu a na potrebu presadzovať prístup pokojného spoluzitia menšín v rámci jedného politického spoločenstva, ktoré sa navzájom obohacujú, stýkajú a akceptujú.

Proces multikulturalizmu bol v Kanade začatý v dôsledku boja frankofónnych obyvateľov za posilnenie bikulturalizmu v prostredí anglofónnej kultúrnej a spoločenskej prevahy. Politika multikulturalizmu bola v rámci dvojjazyčnosti vyhlásená v roku 1971 kanadskou vládou a mala za cieľ zohľadňovať všetky vtedajšie etnické minority v rámci dvoch jazykových kultúr a jednej politickej jednoty. V praxi to znamenalo, že štát podporuje kultúrne aktivity rôznych etník, avšak išlo skôr o systematickú asimiláciu, ktorá viedla k osvojovaniu si anglického a francúzskeho jazyka. Chápanie multikulturalizmu sa v priebehu 90-tych rokov rozširuje o vytváranie spoločnosti, ktorá bude tolerantnejšia

³³ BARŠA, P.: Politické teórie multikulturalizmu, Vyd. Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 7

³⁴ Tamtiež, s.19

³⁵ Bieli anglosaskí protestanti <http://cs.wikipedia.org/wiki/WASP> (12.04.2011)

³⁶ BARŠA, P.: Politické teórie multikulturalizmu, Vyd. Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s.21

a inkluzívnejšia oproti kultúrno-skupinovým rozdielom vo všetkých sociálnych oblastiach a inštitúciách.³⁷ Multikulturalizmus má v Kanade vyvažujúcu úlohu vo francúzsko-anglických vzťahoch. Frankofónni obyvatelia si nemôžu dovoliť napadnúť tento koncept, lebo by boli obvinení z rovnakej diskriminácie, z akej obviňujú po anglicky hovoriacich Kanadčanov. Na druhej strane, aby mohla anglofónna strana obviňovať frankofónov z netolerancie, musí byť sama príkladom tolerancie, a to robí z ich prístupu multikulturalistický.

História vzniku multikulturalizmu v krajinách západnej Európy mala rozdielny charakter a príčiny než v Severnej Amerike. Európske krajiny sa začali zaoberať otázkou multikulturalizmu v druhej polovici dvadsiateho storočia v súvislosti s prílevom lacnej pracovnej sily z neeurópskych krajín, s migráciou etnických skupín, ako aj s príchodom utečencov. Nemenej dôležitou príčinou bola aj skutočnosť, že prijatím Všeobecnej deklarácie ľudských práv (ktorá bola základom mnohých ústav), ako aj iných právnych dohôd upravujúcich postavenie rôznych menšín, mali menšiny, utečenci a iné marginalizované skupiny možnosť oprieť sa o tieto dokumenty a nárokovať si plnohodnotné a rovnoprávne postavenie v spoločnosti. Za prijateľné východisko sa postupným vývojom pre demokratické krajiny Európy začal považovať britský model vzťahu ku kultúrno-skupinovej rôznorodosti tzv. kultúrny pluralizmus, no bez jeho tradičného prívlastku z koloniálnych čias „hierarchistický“. Na konci šesťdesiatych rokov sa tolerancia britskej vlády ku kultúrnym odlišnostiam doplnila o dôraz na individuálnu rovnosť, čo bolo významným krokom vpred vo vzťahu k demokratickým princípom v spoločnosti. Z tejto premeny hierarchického a konzervatívneho pluralizmu na pluralizmus rovnostársky a liberálny vznikol špecifický európsky variant multikulturalizmu. Takáto forma oficiálnej politiky sa okrem Veľkej Británie rozvíjala aj v Holandsku a Švédsku a ich spoločným znakom je „spojenie uznania a verejnej podpory kultúrnoskupinovej rôznorodosti s rešpektom k individuálnej rovnosti príslušníkov všetkých skupín“.³⁸ Prostredníctvom takéhoto multikulturalizmu má byť kultúrnym skupinám daná možnosť „rozvíjať ich svojbytnosť v rámci jedného politického spoločenstva a demokratického štátu za podmienky, že rešpektujú základné ústavné práva a slobody všetkých obyvateľov a občanov danej spoločnosti a že žiadna z nich sa neuzavrie do takej miery, že by nenechala

³⁷ BARŠA, P.: Politické teórie multikulturalizmu, Vyd. Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 22

³⁸ Tamtiež, s. 222

priestor pre vnútorný nesúhlas, zmenu príslušnosti či individuálne kontakty medzi skupinami".³⁹

Každý národ a každá kultúra má svoju vlastnú históriu, ktorá ich utvárala. Pri množstve národov a kultúr, ktoré našu malú planétu obývajú, je nevyhnutné, aby sa kultúry navzájom stretali. Pri ich rôznorodosti, to však predznamenáva, že dôjde k stretom rôznych zvyklostí či názorov. Snáď najjednoduchším príkladom rôznosti kultúrneho dedičstva, ktoré si so sebou nesieme je pohľad na samovraždu. Kým v kresťanskej Európe je samovražda považovaná za smrteľný hriech, zbabelý útek od problémov či zlyhanie, v Ázii je považovaná za vec cti. Je čestné zomrieť vlastnou rukou, ak človek v niečom zlyhal, týmto spôsobom sa môže očistiť od hanby. Podobných príkladov by sme mohli uviesť veľmi veľa. Mnohé z nich boli a sú príčinou mnohých krvavých sporov a vojen, dokonca terorizmu ospravedlňovanom „svätou vojnou – džihád“, podobne ako v stredoveku ospravedlňovala Božím priáním Európa svoje križiacke ťaženia proti moslimskému svetu. Náboženstvá ako také sú stále jedným z najčastejších dôvodov konfliktov. Ako príklad uvádzam Írsko kde dochádza ku konfliktu v rámci odnoží jednej viery – konkrétne kresťanstva a k nemu patriacej katolíckej a protestantskej viere. Sú jedného národa a jednej viery a to čo ich odlišuje je oveľa menšie ako to, čo ich spája napriek tomu však neustále dochádza v Severnom Írsku k násilnostiam v mene viery v Boha, ktorý miluje mier a odsudzuje násilie. Je to tak, náš strach z cudzieho – neznámeho je často veľmi paradoxný. Ako píše Antonio Perotti, „našou spoločnou chybnou predstavou je, že multikultúrnosť, rozdiely, iné kultúry a menšiny sú problémom. Avšak skutočný problém je celkom opačný, ide o jednotu spoločnosti“.⁴⁰ Problémom teda nie je existencia rozdielov a rôznorodosti kultúr, problém je v nedostatočnom akceptovaní tejto rôznorodosti, v nedostatočnom uvedomení mnohokultúrnosti každého spoločenstva.

2.2. Multikulturalizmus a globalizácia

Pojem globalizácia vyjadruje proces prepojovania sveta a odvetví ľudskej činnosti. Výsledkom globalizácie je teda celosvetové spojenie a upevnenie jednotlivých štruktúr vo

³⁹ BARŠA, P.: Politické teórie multikulturalizmu, Vyd. Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 233

⁴⁰ PEROTTI, A.: The case for intercultural education, Vyd.: Strasbourg, 1994, s. 23

všetkých oblastiach nášho života. Z toho pohľadu rozdeľujeme globalizáciu na kultúrnu, sociálnu, politickú a ekonomickú.

Človek je tvor spoločenský, čo malo za následok združovanie sa a hierarchizovanie. Od neolitickej revolúcie sa začali formovať prvé národné štáty. Každý štát prechádzal vývojom svojej kultúry, tradície, zvykov, jazyka a vytváral tak svoju históriu.⁴¹ Tieto národnostné štáty tvoria uzavretú skupinu, ktorá nadväzuje iba obchodné vzťahy s ostatnými štátmi. Zmena nastáva až príchodom novoveku, pretože dochádza k obrovskému technickému prelomu. Vďaka novým vynálezom sa Európa stáva svetovým vodcom a expanduje do sveta.⁴² Začína obdobie kolonizácie a s ním súvisiacich bojov o územia s ktorých chce čo najviac vyťažiť. Týmto sa však narušuje prirodzený vývoj mnohých území, pretože sa do nich vnáša kultúra, tradície a zvyky Európskych kolonistov. Dochádza k zotročovaniu a integračným procesom, vojnám a drancovaniu pôdy. Týmto sa začína prelínanie kultúr. Ďalším prelomom globalizácie bola druhá svetová vojna. Do tej doby zohrávala vedúcu úlohu Európa. Po druhej svetovej vojne však túto úlohu preberajú Spojené štáty americké.

Ako sme už uviedli globalizáciu rozdeľujeme do viacerých oblastí, tieto oblasti si teraz vysvetlíme: Ekonomická globalizácia, kde už samotný názov nám vyjadruje ekonomické hľadiská v globálnom a teda celosvetovom trhu. Zväčšuje sa prepojenie finančných trhov i jednotlivých obchodných odvetví. Vznikajú nové formy obchodovania, skvalitňuje a zefektívňuje sa výroba, finančný trh prekvitá. Rastie a moc nadnárodných firiem a tým stráca štát nad trhom moc. Nadnárodné firmy pritom odvádzajú stále menej peňazí do štátnych pokladní zdaňovaním mimo územia daného štátu, pričom si zvyšujú vlastné zisky a prepúšťajú nadbytočných zamestnancov, čo vedie k deficitu vo vlastnom rozpočte.⁴³ Z toho sa odvíja ekonomika štátu, ktorý slabne a nemá finančné prostriedky na rozvoj infraštruktúry, sociálne dávky, vzdelávanie a pod. Z toho vyplývajú dôsledky, ktoré sa prejavujú v sociálnej sfére, vzhľadom k tomu, že pod tiažou dochádza k úpadku nižších a stredných vrstiev. Na druhej strane však rastú zisky elity – bohatých. Dochádza k sociálnym rozdielom a klesá sociálna súdržnosť. Postupne klesá účinnosť sociálnych inštitúcií a rastie nezamestnanosť a štáty sú nútené prijímať opatrenia.⁴⁴ Z uvedeného

⁴¹ LEHMANOVÁ, Z.: Aktuálne otázky globalizácie. Vyd.: Praha: Oeconomica, 2003, s. 10

⁴² Tamtiež, s. 9

⁴³ BECK, U.: Co je to globalizace? Omyly a odpovědi., Vyd.: Brno: CDK, 2007, s. 13-14

⁴⁴ LEHMANOVÁ, Z.: Aktuálne otázky globalizácie. Vyd.: Praha: Oeconomica, 2003, s.243

môžeme povedať, že sociálna kríza je spôsobovaná sociálnou nerovnosťou, postavením a neistotou. Globalizáciou však dochádza k zintenzívneniu medziludských vzťahov a k častejšiemu stretávaniu rôznych kultúr. Čím v dôsledku dochádza aj k vzájomnému obohacovaniu a rozširovaniu kultúr. V tomto ohľade však dochádza k rizikám. Ako prvé je kultúrna transformácia a s ňou súvisiaca umelá výroba kultúrnych symbolov.⁴⁵ Ďalšími problémami súvisiacimi s prienikom kultúr je otázka kultúrnej identity, problematika súvisiacich práv a vnucovanie cudzej kultúry. Preto uvádzame aj pojem politickej globalizácie, pod ktorým rozumieme, vznik globálnych inštitúcií, ktoré monitorujú globálny svet. Sú to inštitúcie ako napr. OSN, MMF, Svetová banka, ktoré vznikli z nutnosti kontroly globalizácie. Ďalej sa vytvárali aj mimovládne a neziskové organizácie ako napr. Greenpeace, Amnesty International atď. Globálna politika sa ďalej zaoberá postojom moci štátu voči nadnárodným firmám a organizáciám. Globalisti zastávajú názor, že samotný štát stráca v globalizovanej dobe moc a ten kto ju získava sú nadnárodné firmy a organizácie. Internacionalisti zase tvrdia, že štát má právo riadiť životy občanov, ale pritom hovorí len o najmocnejších štátoch, ktoré môžu obchádzať dohodnuté pravidlá. A ešte si uvedieme názor transformacionalistov, ktorí poukazujú, že je nutná neustála reorganizácia globálnej správy podľa aktuálnych podmienok štruktúr štátov a firiem na trhu. Z nášho pohľadu sa prikláňam k teórii transformacionalistov, pretože z môjho pohľadu je nutná reorganizácia globálnej správy. U globalistov zase vidím pravdu v tom, že niektoré štáty strácajú moc a svetu začínajú vládnuť nadnárodné firmy, týka sa to však len tých slabších krajín s menším kapitálom. Ďalšou a v našom prípade už poslednou, ale za to pomerne dôležitou oblasťou globalizácie je vedecko-technická oblasť. O expanziu sa postarali Európania, ktorým vedecké a technické prostriedky zabezpečili rozmach vo svete ale i doma. Zefektívnilo výrobu, rozvinulo ľahšiu a rýchlejšiu komunikáciu, cestovanie atď. V súčasnom svete existuje medzi vedcami celosvetová spolupráca a mnohé spoločnosti sa dokonca predbiehajú v technológiách, ktoré prinášajú užitočné veci pre ľudstvo. Negatívnou stránkou však zostáva zneužívanie techniky vo vojnách a konfliktoch, hovoríme napríklad o atómovej bombe a s ním spojeného veľkého rizika pre globálnu spoločnosť i celý svet.⁴⁶

⁴⁵ BECK, U.: Co je to globalizace? Omyly a odpovědi., Vyd.: Brno: CDK, 2007, s. 57

⁴⁶ LEHMANOVÁ, Z.: Aktuálne otázky globalizácie. Vyd.: Praha: Oeconomica, 2003, s. 212

V dôsledku globalizácie teda dochádza k mnohým zmenám, ktoré ovplyvnili usporiadanie kultúr a priniesli konflikty. Z tohto hľadiska prináša globalizácia aj svoje negatívne stránky, ktoré je za potreby riešiť.

2.3 Podoby multikulturalizmu

Multikulturalizmus je ťažko významovo uchopiteľný, z normatívneho hľadiska ho môžeme charakterizujeme ako ideológiu, ktorá zdôrazňuje dôležitosť kultúry pre jednotlivca a skupiny v spoločnosti. Z pohľadu sociálnej konštitúcie sa multikultúrna spoločnosť skladá z viacerých etnických skupín, ktoré so sebou nesú odlišné navzájom sa prekrývajúce kultúry. Z politického hľadiska je týmto odlišným kultúrnym skupinám zaručené právo nie len jedného existovať, ale byť aj akceptovanými a uznávanými majoritnou spoločnosťou a to nie len v privátnej sfére, ale členovia odlišných kultúrnych skupín môžu verejne vystupovať a organizovať sa.

V rámci demokratickej spoločnosti existujú dve formy multikulturalizmu: *liberálny a komunitaristický*. Oba koncepty majú svoje filozofické zdôvodnenie v spore liberalizmu a komunitarizmu. Genéza podôb multikulturalizmu sa dá paralelne pozorovať práve na tomto diškurze. Po období nikým nespochybneného liberalizmu sa do centra pozornosti dostávajú komunitaristické predstavy komunity⁴⁷ a spoločenského dobra, následne sú ony samy koncom 90. rokov liberálnymi komunitaristami spochybnené a dochádza k znovobjaveniu ideí liberalizmu.

Predložený text sa snaží analyzovať východiská oboch filozofických konceptov a následne ich prevteliť do aktuálnej diskusie multikulturalistov. Všimá si základné rozpory medzi liberálnym individualizmom a komunitaristickým holizmom, deontologickým a teleologickým prístupom o prednosti individuálneho práva či kolektívneho dobra a nakoniec analyzuje úlohu štátu v oboch konceptoch.

2.3.1 Vznik a vývoj sporu liberalizmu a komunitarizmu

Spor (alebo v počiatocnom štádiu diškurz) medzi liberalizmom a komunitarizmom sa zrodil v prvej polovici osemdesiatych rokov 20. storočia v Spojených štátoch amerických a

⁴⁷ TAYLOR, CH.: Zkoumání politiky uznání. Vyd. Praha: Epocha, 2004, s. 56-58

za jeden z dôležitých impulzov možno pokladať vydanie rozsiahleho diela liberálneho mysliteľa Johna Rawlsa *Teória spravodlivosti*⁴⁸. V ňom sa venuje myšlienke sociálnej spravodlivosti, koncepcii spravodlivej spoločnosti, individualizmu a individuálnym právam, problému rovnosti a slobody v konštitučnej demokracii. Jedným z predpokladov jeho teórie je predstava ľudí ako individuálnych bytostí, ktorí si o svojom živote rozhodujú autonómne, ale zároveň medzi nimi existuje určitá spoločenská zmluva, ktorá im zaručí spravodlivosť. Podľa Rawlsa sú východiskom teórie spravodlivosti naše intuitívne predstavy o spravodlivosti, ktoré máme záujem formulovať do obecných princípov a hodnôt. Intuitívne predstavy sa rodia už v určitej „pred-sociálnej“ fáze, ktorú Rawls nazýva „pôvodný stav“ (angl. *original position*), kde sa ľudia schádzajú nevedomí svojej budúcej úlohy a väzieb v spoločnosti.² Na všetky tieto tvrdenia ostro zareagovali konštituujući sa odporcovia takéhoto univerzalistického chápania neukotveného jednotlivca, Michael Sandel, MacIntyre alebo Michael Walzer. Spolu s týmito autormi sa do popredia dostáva nový prúd filozofického myslenia, komunitarizmus.

Záujem o komunitu a komunitárnu politiku sa zrodil s narastajúcim etnickým povedomím na Západe v šesťdesiatych rokoch 20. storočia. Bol to jav v skutočnosti prekvapujúci, pretože sa všeobecne očakávalo, že všadeprítomný liberalizmus dokáže potlačiť akékoľvek rozdiely a teda aj rozdiely založené na etnicite. V Severnej Amerike a rovnako tak v západnej Európe sa začala objavovať určitá forma etnického nacionalizmu, ktorá v niektorých štátoch vyústila do aktivít populistických hnutí (černošské hnutia v USA, Liga Severu v Taliansku, separatistické hnutia v Katalánsku a Baskicku, atď.). U politických elít sa toto etnicko-nacionalistické obrodienie pretransformovalo do komunitárnej politiky. Tá sa rýchlo stala „obhajobou pre politikov a vedcov, ktorí zrútenie a fragmentáciu spoločnosti interpretovali ako súčasť akéhosi širšieho ‘úpadku pospolitosti’“⁴⁹ „Pospolitosť“ sa stala ústredným pojmom komunitarizmu, ktorý ho využil na kritiku individualistického liberalizmu, pričom idea „pospolitosti“ má svoje korene v anarchizme. Ten chápe život v komúnach alebo pospolitostiach ako ľahšie organizovateľný a menej konfliktný. Súčasní anarchisti (medzi inými Murray Bookchin) dokonca vidia v návrate ku komúnam spôsob ako sa vyrovnáť so životom v mestských aglomeráciách a ako čeliť všadeprítomnej modernite.⁵⁰

⁴⁸ RAWLS, J.: Teorie spravedlnosti. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 361

⁴⁹ HEYWOOD, A.: Politologie. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 194

⁵⁰ HEYWOOD, A.: Politologie. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 194

Dnes s odstupom času môžeme teoreticky pozorovať niekoľko štádií vývoja sporu liberalizmu a komunitarizmu. Ako si všimol Hans Joas, po období syntézy dvoch názorových skupín (ktorá je charakterizovaná najprv Sandelovou kritikou *Teórie spravodlivosti* a následným Rawlsovým prehodnotením vlastných východísk), vyústila filozofická diskusia do vzniku „komunitaristickej školy“, ktorá vytvorila akúsi sieť, slúžiacu „na prekonanie hegemonie individualistického liberalizmu vo všetkých jeho formách“.⁵¹ V poslednom štádiu sa spor medzi komunitarizmom a liberalizmom prenáša do praktickej politiky a dochádza k neustálemu zblížovaniu debaty. Vynára sa spoločná otázka o stave súčasnej demokracie „s cieľom oživiť participačnú dimenziu demokracie“.⁶ Jednou z oblastí, kde spor liberalizmu a komunitarizmu stále nachádza živnú pôdu, je multikulturalizmus. Fenomén podpory kultúrnych odlišností na zaistenie ich rovného zaobchádzania je dnes spájaný predovšetkým s integráciou prisťahovalcov do národných štátov Európy, z ktorých sa z narastajúcim počtom stávajú etnické skupiny.

2.3.2 Východiská sporu liberalizmu a komunitarizmu a jej politický variant

Pre účely vytýčeného cieľa nie je nutné zaoberať sa historickými koreňmi liberalizmu. Úplne si vystačíme s Rawlsovou definíciou, s ktorou sa následne stotožnili ďalší teoretici. Jeho koncepcia jednotlivca je založená na individualizme. Na spoločnosť nazerá ako na zhluk jednotlivcov, ktorí individuálne a autonómne rozhodujú o vlastnom živote a teda o každom svojom životnom ciele dokážu rozhodnúť sami. Pavel Barša hovorí o liberálnom človeku ako prázdnej nádobe, ktorá sa dokáže naplniť až cez svoje individuálne rozhodnutia.⁵² Tento koncept individualistického liberalizmu je značne egoistický. Podľa liberálnej predstavy, či skôr komunitaristickej kritiky, sa individuálny človek pramálo zaujíma o hodnoty, ciele alebo dobro spoločnosti, ktorej je však prirodzenou súčasťou. Ide o takzvané atomistické chápanie spoločnosti, kde sa jednotlivci spoja pre dosiahnutie cieľa tam, kde by sami ako individuálne bytosti neuspeli, „jednanie je teda kolektívne, jadro spoločnosti však zostáva individuálne“.⁵³ Atomistickú koncepciu dopĺňa ústredná liberálna predstava nadradenosti všeobecných základných práv, ktoré

⁵¹ JOAS, H.: Komunitarismus – Nové „progresivní hnutí“?, Praha 1995, In: Valek, J. (ed.): Spor o liberalismus a komunitarismus., s. 138

⁵² BARŠA, P.: Politické teórie multikulturalizmu, Vyd.: Centrum pre štúdium demokracie a kultúry, rok 1999, s. 68

⁵³ TAYLOR, CH.: Nedorozumenie v diskusii medzi liberálmi a komunitaristami, In.: Současná politická filozofie, Vyd. Praha: OIKOYMENH, r. 1997, s. 474

jednotlivcovi automaticky prislúchajú, pričom je ale nutne zachovaný neutrálny právny rámec, kde individuálne ciele medzi sebou nesúťažia a sú si rovné. Z toho potom vypláva i predstava politickej spravodlivosti, ktorá je dosiahnuteľná len za maximálnej rovnosti práva.

V spore liberalistov a komunitaristov sa najkritickejším bodom stalo odlišné chápanie dôležitosti, respektíve prednosti spravodlivosti či dobra v živote človeka. *Spravodlivosť* je chápaná ako rovnosť práva a slobody pre všetkých občanov. Pod pojmom *dobra* respektíve *solidarity* máme na mysli kultúrne situované predstavy o tom, čo je to dobrý život, ktorý človek žije. Deontologické východisko liberalizmu dáva prednosť právu a spravodlivosti pred dobrom, účelom a dôsledkom a zohľadňuje nároky príslušníka obecného spoločenského ľudstva.⁵⁴ Každý človek má vlastnú predstavu o koncepcii dobra a prvoradým cieľom je naplnenie individuálneho dobra. Naopak ako tvrdia kritici, liberalizmus podceňuje poňatie sociálneho dobra (dobra pre celú pospolitosť), ktoré je ekvivalentom pre spoločne zdieľané hodnoty a identitu. Spoločnosť nie je spravodlivá kvôli cieľu, o ktorý sa usiluje, ale vďaka tomu, že sa akejkolvek definícii dobra vzdáva. Spravodlivosť je teda v liberálnej spoločnosti dosiahnutá cez všeobecný rámec sprostredkovaný napríklad ústavou a v ňom si môžu jeho občania sledovať svoje vlastné ciele a hodnoty, ak budú zlučiteľné s cieľmi a hodnotami ostatných rovnako slobodných jednotlivcov.

Liberálni filozofi kritiku odmietajú. Ako tvrdí Adam Swift, komunitaristi vôbec nepochopili, že „spoločným dobrom môže byť sama liberálna spravodlivosť“ a to vtedy ak je považovaná za cieľ, ktorý chcú občania/jednotlivci dosiahnuť.⁵⁵

Úlohou štátu, je podľa liberálnej filozofie zaujať neutrálny postoj k odlišným vzorcom správania sa, čo obhajuje tvrdením, že štát nikdy nesmie rozhodovať, ako by jeho občania mali žiť. Chápu štát len ako zastrešujúci rámec, ktorý poskytne jednotlivcom rovnaké práva, ale zostane neutrálny k ich identite (založenej na etnicite alebo kultúre). Ak by štát zasahoval, vnucoval by svoju vôľu jednotlivcovi a porušil by tak pravidlo, že so všetkými občanmi má štát zachádzať s rovnakým ohľadom. Štát má pritom vždy „neutrálne ciele“, to znamená, že žiadne poňatie dobra nie je uprednostnené a teda i etické otázky sú pre politický liberalizmus tabuizované. Tieto východiská „ortodoxných“ liberalistov neplatia absolútne.

⁵⁴ BARŠOVÁ, A., BARŠA, P.: Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku, Vyd.: Brno, Mezinárodní politologický ústav, rok 2005, str.20

⁵⁵ SWIFT, A.: Politická filozofie, Vyd.: Praha, Portál, 2005, s. 152

Ak je pre liberálov najvyššou hodnotou jednotlivec, pre komunitaristov je to pospolitosť (komunita). Komunitarizmus vystaval svoju teóriu na kritike liberalizmu, ktorá sa rodí v americkom prostredí a reaguje na krízu spoločnosti. V takejto spoločnosti jednotlivec úplne stratil zmysel pre solidaritu a prestáva sa angažovať vo svojich vlastných skupinách, občianskej spoločnosti a štáte. Poškodzuje tým nie len pospolitosť, ale aj sám seba.

Komunitaristi nepochybujú o tom, že dobro je vždy pred spravodlivosťou (právom). Spravodlivosť je vždy súčasťou spoločne zdieľanej predstavy o dobre a zle komunity. Jednotlivec nemôže uskutočňovať svoje vlastné dobro bez prihliadnutia na dobro všetkých. Taylor (možno ho označiť za „umierneného“ komunitaristu) naopak pripúšťa, že neexistuje jasná definícia obsahu dobra a preto hovorí o dobre v užšom a širšom slova zmysle. V širšom je to všetko hodnotené, o čo sa usilujeme, v užšom zmysle sa to týka životných plánov alebo foriem života. A hoci liberalizmus nemôže mať spoločné dobro v úzkom zmysle, pretože spoločnosť musí byť vo vzťahu k otázke dobrého života neutrálna, dobro v širšom zmysle je v liberalizme dosiahnuteľné, pretože takým dobrom je aj právo(spravodlivosť).

Komunitaristická predstava o štáte odmieta jeho morálnu neutralitu. Štát má naopak povinnosť vyvíjať „spoločné“ alebo takzvané „verejné“ dobro, ktoré by nemohlo byť dosiahnuté nijak inak iba štátom. Medzi takéto verejné dobro patrí bezpečnosť, minimálna zdravotná starostlivosť alebo sociálne zabezpečenie, ktoré je typické pre sociálne poňatie ekonomiky štátu. Za najvhodnejší typ štátneho zriadenia holistickej spoločnosti pokladá Taylor republiku, ktorá vytvára najlepší priestor pre zdieľanie spoločného dobro.⁵⁶ Občanov viaže k republike pocit zdieľaného osudu a patriotizmus (bez negatívnej konotácie), ktorý nie je v atomistických spoločnostiach ničím nahraditeľný. Patriotizmus nepokladá za prežitok, ktorý bol záštitou nad slobodou v minulosti, ale vidí aj jeho budúcnosť v moderných spoločnostiach, kde iná sila nikdy nemôže byť tak výrazná. Sám Taylor ale pripúšťa, že v dnešnej dobe nie je tento druh štátneho zriadenia úplne reálny. Napriek tomu si myslí, že ani atomistická povaha akejkoľvek spoločnosti, nemôže urobiť túto spoločnosť lepšou.⁵⁷

⁵⁶ TAYLOR, CH.: Zkoumání politiky uznání. 1. vyd. Praha: Epoque, 2004, s. 80-81

⁵⁷ TAYLOR, CH.: Nedorozumenie v diskusii medzi liberálmi a komunitaristami, In.: Současná politická filozofie, Vyd. Praha: OIKOYMENH, r. 1997, s. 477-488

Adam Swift rozlišuje okrem filozofického ešte politický komunitarizmus, ktorý spája s určitým druhom politického hnutia. Hoci pripúšťa, že politický komunitarizmus nie je definične a obsahovo veľmi čistý, snaží sa ho následne charakterizovať v dvoch verziách. Buď ide o štát, ktorý využíva pospolitosť ako obhajobu sociálneho štátu, kde v komunite sú si členovia rovní na ekonomickej úrovni alebo sa jedná o neosobný, byrokratický a nič neriešiaci sociálny štát, ktorý „pestuje kultúrne závislosti“, pričom ale predmetom záujmu by mala byť rodina či nejaký druh komunity.⁵⁸ Politický komunitarizmus sa stal v priebehu rokov veľmi populárny a dokonca sa objavili úvahy, že sa mu nakoniec podarí prekonať ľavo-pravé delenie. Nakoniec sa tak nestalo, napriek tomu dnes môžeme hovoriť o tzv. tretej ceste, ktorá politický systém oživuje. Na Swifta nadväzuje Heywood, ktorý rozlišuje politický komunitarizmus pravicový, stredový a ľavicový. V pravicovom požaduje pospolitosť rešpektovanie autority a ustálených hodnôt, v ľavicovom pospolitosť vyžaduje neobmedzenú slobodu a sociálnu rovnosť a nakoniec v centralistickom komunitarizme je základom pospolitosti uznanie vzájomných práv a povinností.⁵⁹

V 60. rokoch dôvera v občiansky princíp a koncept univerzalistických ľudských práv začala vyprchávať a to z dôvodu neschopnosti zaistiť nediskrimináciu etnických skupín v národných štátoch. Začala sa objavovať nová forma nacionalizmu a na politickej úrovni dochádza k vzkrieseniu „etnopolitiky“, založenej na rozlišovaní etnickej príslušnosti a kultúrnej identity. Na túto politiku naviazal multikulturalizmus, keď prevzal ideové východiská i politickú rétoriku politiky kultúrnych identít.

Multikulturalizmus môžeme chápať z mnohých perspektív, na jednej strane ide o sociálny fakt a na druhej o politický program. Z filozofického hľadiska sa multikulturalizmus viac kloní ku komunitaristickému chápaniu spoločnosti. Primárne sa vymedzuje voči univerzálnemu individualizmu, ktorý považuje človeka za príslušníka ľudského druhu, obdareného univerzálnym rozumom. Taký jednotlivec nemá potrebu kultúrnej (či inak) sa viazať na komunitu, aby pochopil čo je dobro a zaistil spravodlivú spoločnosť. Komunitarizmus pokladá tento liberálny univerzalizmus za falošný a kultúrne imperialistický.⁶⁰ Podľa Baršu je multikulturalizmus komunitarizmom zvláštnych skupín vo vnútri jednej národnej spoločnosti.⁶¹

⁵⁸ SWIFT, A.: Politická filozofie, Vyd.: Praha, Portál, 2005, s. 135

⁵⁹ HEYWOOD, A.: Politologie. Praha : Eurolex Bohemia, 2004, s. 194

⁶⁰ HEYWOOD, A.: Politologie. Praha : Eurolex Bohemia, 2004, s. 124

⁶¹ BARŠOVÁ, A., BARŠA, P.: Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku, Vyd.: Brno, Mezinárodní politologický ústav, rok 2005, s. 24

Z normatívneho hľadiska multikulturalizmu pozoruje, že existujú ľudia znevýhodnení v prístupe k spoločenským zdrojom a na základe toho ich chápeme ako „príslušníkov“ nepriviligovaných spoločenských skupín. „Na tejto úrovni predstavuje multikulturalizmus kritiku liberálneho univerzalizmu, ktorý napriek vlastnému ideálu rovnosti ľudských subjektov vedie v kontexte súčasných (národných) štátov k symbolickej i ekonomickej diferenciacii občanov podľa kritérií, ktoré idú naprieč proklamovaným občianskym princípom.“⁶²

V súčasnosti má multikulturalizmu aj inú, než komunitaristickú podobu. Ide o liberálny multikulturalizmus, ktorý sa voči komunitaristickému krídlu vymedzuje najmä odlišným chápaním skupinovej kultúry či identity. Tá zohráva iba rolu prostredníka realizácie rovnej dôstojnosti jednotlivca, naopak v komunitaristickom poňatí je uznanie plurality skupinových kultúr samotným cieľom verejného dobra.

Komunitaristický multikulturalizmus - vychádza z presvedčenia, že jednotlivec je schopný nájsť zmysel života iba v obci, či komunite, do ktorej sa rodí a v ktorej zdieľa s ostatnými jej členmi istú predstavu o dobrom živote a kultúrnu jedinečnosť partikulárnej skupiny. Na prvom mieste je spoločnosť, ktorá ho formuje a robí z neho plnohodnotného človeka. Na filozofickom koncepte komunitarizmu sa v druhej polovici 60. rokov rodí debata o schopnosti multikulturalizmu naplniť tieto predpoklady v princípoch demokracie a liberalizmu. Hlavnými obhajcami komunitaristického multikulturalizmu sú predovšetkým Charles Taylor a Michael Walzer.⁶³ Podľa Taylora je úlohou štátu aktívne sa pričiniť o prežitie a podporu určitého počtu kultúr a náboženstiev za súčasnej ochrany základných práv občana. Tie mu vyplývajú vždy iba z členstva v konkrétnej kultúrnej či etnickej skupine. Ku podporovaným kultúram pristupuje štát vždy neutrálne, nesnaží sa uprednostňovať jednu komunitu pred druhou.

Komunitaristický multikulturalizmus zachádza ďaleko za hranice „čistého“ pluralizmu. Zatiaľ čo pluralizmus iba opisuje sociálno-kultúrnu odlišnosť súčasnej spoločnosti, multikulturalizmus naznačuje, že taká spoločnosť túto odlišnosť prijala ako svoj základný atribút a bude ju aktívne rozvíjať a všemožne podporovať. V prípade komunitaristického multikulturalizmu má jednotlivec právo na uznanie odlišností tak v súkromnej ako aj

⁶² HIRT, T.: Svět podle multikulturalizmu, In.: Soudobé spory o multikulturalizmus a politiku identit., Vyd.:Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 21

⁶³ BARŠA, P.: Politické teórie multikulturalizmu, Vyd.: Centrum pre štúdium demokracie a kultúry, rok 1999, s. 66

verejnej sfére. Odmieťa, aby sa jednotlivec získal občianske práva iba za podmienky, že ponechá svoju príslušnosť k partikulárnej etnickej skupine alebo kultúre v súkromnej sfére. Tento prúd sa čoraz častejšie dostáva do paľby kritiky za svoje absolútne popieranie liberálnych hodnôt v mene kultúrnej odlišnosti. Charles Taylor, rovnako ako Michael Walzer oponujú, že aj komunitaristický multikulturalizmus zostáva liberálny, pretože požaduje ochranu individuálnych práv. „Konceptuálne sa však obaja stále držia základnej dichotómie liberálno-komunitaristickej debaty, ktorou je neprekonateľný protiklad individualizmu a kolektivismu.“⁶⁴

Liberárny multikulturalizmus - vychádza z predpokladu, že všetci ľudia majú rovnakú morálnu hodnotu a teda majú povinnosť sa navzájom rešpektovať ako seberovní. Jednotlivec a jeho potreby sú uprednostnené pred záujmami komunity a liberálny štát je autoritou, ktorá individuálne záujmy musí navzájom zladať. Hirt sa pokúsil zdefinovať, kde stojí liberálny multikulturalizmus na škále medzi liberalizmom a komunitarizmom. „Vzhľadom k zrejmemu dôrazu na kategóriu skupina, považujeme liberálny multikulturalizmus iba za viac-menej liberalizovaný komunitarizmus, teda za akýsi kompromis medzi čistým (procedurálnym) liberalizmom a skupinovým (kultúrnym) pluralizmom“.⁶⁵

Predstavitelia liberálneho multikulturalizmu vystavali svoju koncepciu na umiernennej kritike komunitaristov. Odmietajú ich striktné odlišovanie medzi individuálnym a kolektívnym a naopak hľadajú medzi týmito dvoma zložkami určitý konsenzus. Obhajujú multikulturalizmus, ktorý v menšej či väčšej miere počíta s existenciou rôznych kultúrnych skupín v štáte. Neodmietajú súvislosť skupinovej kultúry s individuálnou autonómiou a preto verejné uznanie odlišných identít má zmysel len vtedy, ak zaručí rovnosť práva.

Z normatívneho hľadiska podporuje liberálny multikulturalizmus asimiláciu jednotlivca do väčšinovej alebo dominantnej kultúry vo verejnej sfére a je mu za to zaručená tolerancia odlišnosti v sfére súkromnej. Inak povedané multikultúrny liberálny štát odlišnosti svojich občanov bude tolerovať, ale nijako sa nebude snažiť ich oslavovať alebo rozširovať.

⁶⁴ BARŠA, P.: Politické teórie multikulturalizmu, Vyd.: Centrum pre štúdium demokracie a kultúry, rok 1999, s. 77

⁶⁵ HIRT, T.: Svět podle multikulturalizmu, In.: Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit., Vyd.: Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s.12

2.4 Multikulturalizmus a z neho vyplývajúca koexistencia kultúr

Multikultúra, je pojem, s ktorým sa v dnešnej dobe často stretávame. Vyjadruje spolunažívanie rôznych kultúr, avšak v 21. storočí dostala trhliny. Najmä v otvorených spoločnostiach, kde žije mnoho ľudí s odlišnou kultúrou. Spolunažívanie rôznych kultúr netreba odmietnuť. Hoci nájst' ideálne riešenie nebude jednoduché. Multikultúra nevznikala v modernej dobe. Jej stopy môžeme nájst' už v antike. Príkladom nám môže byť Helenizmus (vzájomné ovplyvňovanie gréckej a orientálnej kultúry). Žiaľ 21. storočie pred nás kladie nové otázky spojené najmä s terorizmom a chápaním napríklad islamského náboženstva v modernej dobe. História pojmu a princípov multikulturalizmu, ako aj samotné chápanie jeho významu sa dá najlepšie vysvetliť na príkladoch z krajín, v ktorých sa tento termín ujal najskôr a ktoré rozvinuli najviac teórií, diskusií či polemík na túto tému - USA a Kanady.⁶⁶

USA, alebo Spojené štáty americké, vznikali postupným osídľovaním ostatných národov. Aj americký prezident John Fitzgerald Kennedy definoval Spojené štáty americké ako: „*a nation of Immigrants*“⁶⁷ (čo v preklade znamená „*národ prisťahovalcov*“). Táto myšlienka poukazuje na to, že Spojené štáty americké sú založené na otvorenosti a ústretovosti voči prisťahovalcom. Za zakladateľov štátu sú považovaní osadníci, ktorí bojovali za USA vo vojne za nezávislosť. Vzniknutá ústava prehlasovala USA za liberálny štát, v ktorom žije mnoho kultúr. O storočie neskôr sa však situácia výrazne mení a spoločnosť má odpor voči prisťahovalcom a tým sa mení aj imigračná politika.⁶⁸ Do tohto obdobia nebola imigrácia v USA nijakým spôsobom riadená. Potom sa však začal už spomínaný odpor voči prisťahovalcom, hlavne z Číny, a vláda musela na túto situáciu reagovať. Z toho dôvodu bol v roku 1882 vydaný prvý imigračný zákon (*Chinese Exclusion Act*), ktorý zakazoval vstup do USA Číňanom. Dôvodom k prijatiu takéhoto zákona bol stále viac silnejúci rasizmus. Bolo to z dôvodu neprispôsobenia sa v danej spoločnosti a teda práve naopak začali sa odlišovať a vytvárať getá. V roku 1889 Najvyšší súd USA označil kultúru Číňanov za nebezpečnú pre USA a neschopnú asimilácie. Vzhľadom k tomu boli otvorené imigračné centrá a ustanovené komisie, ktoré mali za úlohu monitorovať imigračnú

⁶⁶ BARŠA, P.: *Politické teórie multikulturalizmu*, Vyd. Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 7

⁶⁷ John Fitzgerald Kennedy

<http://translate.google.com/translate?hl=cs&langpair=en|cs&u=http://www.adl.org/immigrants/> (12.04.2011)

⁶⁸ BARŠA, P., BARŠOVÁ, A.: *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. 1. vyd.: Brno CDK, 2007, s.51-52

situáciu a dávať podnety na jej vyriešenie. V roku 1924 bol dokonca stanovený maximálny počet 150 000 prisťahovalcov na rok a z toho malo 82% pochádzať z uprednostňovaných európskych krajín (Veľká Británia, Nemecko, Škandinávia) a iba 16% zo zvyšných častí Európy. Pre vtedajšie Československo to bolo iba 3000 imigrantov ročne. K ďalšiemu zlomu v integračnej politike dochádza až po druhej svetovej vojne. V roku 1965 bol prijatý zákon, ktorý stanovoval pre východ 170 000 a pre západ 120 000 prisťahovalcov, čo výrazne diskriminovalo oblasť Karibiku a naopak zvýhodňovalo Áziu. K zrušeniu tohto zákona došlo v roku 1976, kedy bola určená hranica 20 000 osôb na štát a dostávalo sa možnosti víz na základe rodinnej príslušnosti a pre utečencov bol prístup celkom voľný. Rešpektovanie utečencov a rodinných príslušníkov do USA v tej dobe počet imigrantov viac než zdvojnásobil. Náhla masívna vlna imigrácie však nemohla zostať bez odozvy zo strany domácich obyvateľov. V 80-tych rokoch došlo k schváleniu programu na legalizáciu nelegálnych imigrantov, ktoré využilo viac ako 3 milióny osôb. V 70-tych rokoch prichádza do USA 640 000 Mexičanov. Politikom sa otvorili oči až po teroristických útokoch 11. novembra 2001, kedy útočníci uniesli lietadlo, ktoré následne narazilo do budov Svetového obchodného centra. Najväčším šokom bolo, že útočníci boli v tú dobu v USA legálne, pričom prešli všetkými opatreniami, ktoré ich oprávňovali k vstupu do USA. Po tejto udalosti politici pochopili, že imigrácia už nie je len otázkou kultúry alebo politiky ale aj bezpečnosti. Preto došlo k reorganizácii integračných procesov.⁶⁹

Na prelome 19. a 20. storočia prevládala asimilácia, ktorá bola v Amerike označovaná ako *amerikanizácia*. Tento status prijal ten, kto prijal absolútnu vernosť Spojeným štátom. Na začiatku 20. storočia bola snaha tento stav zliberalniť pomocou takzvaného *taviaceho kotlíka*. Tento spôsob taviaceho kotlíka spočíva v tom, že sa v ňom zamiešavajú a spolu tavia osadníci aj s novými prisťahovalcami. Spoločne tak vytvárajú novú zmes, dochutenú korením cudzincov. Ide tu o obojstranné prispôsobenie. Tento status Ameriky prevláda až do nástupu multikulturalizmu v 60.-tych rokoch.

Od polovice 60-tych rokov začala silnieť v USA túžba po multikultúrnej teórii, ktorá sa stala záchranou všetkých, ktorí sa cítili utláčaní nadvládou bielych heterosexuálnych anglosaských protestantských mužov, takže nielen iných rás, etník, ale i lesbičiek, feministiek atď. Týmto sa vlastne zrodil extrémne partikulárni multikulturalizmus. Menšiny sa navyše konečne po dlhšom období cítili silnejšie. To viedlo menšiny

⁶⁹ BARŠA, P., BARŠOVÁ, A.: Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku. 1. vyd.: Brno CDK, 2007, s. 56-72

k dožadovaniu sa väčších práv a požadovania špeciálneho zaobchádzania. Tým sa spoločnosť začala rozdrobovať, xenofóbia ešte viac narastala a multikulturalizmus tu totálne zlyhal.⁷⁰ Nasledujúce obdobia sa snažia situáciu upokojiť a znormalizovať, preto sú pokusy vrátiť starú víziu USA ako národa spojeného slobodou, demokraciou a ľudskými právami.⁷¹ Vláda sa však integráciou veľmi dlho nezaoberala a vychádzala z predpokladu, že sa imigranti integrujú. Čo však podľa môjho názoru integráciu vôbec nevyrieši nakoľko sa spoločnosť bude skôr automatizovať podľa rôznych skupín obyvateľov.

Kanada je prísťahovaleckým spoločenstvom s viacerými národnostnými menšinami, domorodými obyvateľmi a Francúzmi, ktoré sú zároveň aj podrobenými národmi.⁷² Pre Quebečanov je najdôležitejšie žiť francúzsky, zachovať tento jazyk, ktorý je dnes ich hlavným charakteristickým znakom. Ich život sa v podstate nijak nelíši od života ostatných Kanadčanov. Pôvodné domorodé národy sa snažia zachovať svoju vlastnú kultúru, tieto skupiny však potrebujú určitú autonómiu ak sa chcú zachovať vo svojej terajšej podobe. Ani domorodci ani Quebečania však nie sú prísťahovalcami, lebo Francúzi sem prišli ako kolonisti a domorodci sú pôvodnými obyvateľmi. Obe tieto skupiny boli podrobené vo vojnách a vzhľadom na takéto dejiny sa nejaký druh autonómie zdá celkom oprávnený. Nie je to však také jednoduché, pretože krajina sa zaviazala k liberálnemu princípu rovnosti pred zákonom.⁷³ Na otázku či možno takéto usporiadanie preniesť do liberálneho štátu a prísťahovaleckého spoločenstva, neexistuje samozrejme odpoveď. Pretože v dôsledku by mohlo dôjsť k sporom. Quebečania sa však boja, že bez dostatočnej právomoci na presadenie každodenného používania francúzštiny sa čoskoro ocitnú v situácii, keď pri danej miere prísťahovalectva a tlaku po anglicky hovoriacich obyvateľov Kanady ako celku, nedokážu udržať francúzštinu ako štátny jazyk.

Prípád domorodých obyvateľov je ešte zložitejší v porovnaní s predchádzajúcim prípadom, nakoľko vôbec nie je jasné, či ich spôsob života možno udržať v rámci hraníc liberalizmu a to aj za podmienok autonómie. Nejde tu totiž o historicky liberálny spôsob života. Dnešní domorodí obyvatelia sa považujú za kanadských občanov a právomoci ich komunity sú teda obmedzené vyšším kanadským právom, ako napríklad Chartou práv a slobôd z roku 1981. A ako už vieme ústavné práva sú hranicami kolektivity v danej spoločnosti. Kultúra

⁷⁰ BARŠA, P.: Politické teórie multikulturalizmu, Vyd. Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s.33-37

⁷¹ Tamtiež, s.38

⁷² WALZER, M.: Hrubý a tenký (Thick and Thin). O tolerancii. Vyd.: Notre Dame Press,1994, s.168

⁷³ Tamtiež, s..169

domorodých obyvateľov je tolerovaná ako kultúra určitej skupiny komunit, pričom tieto komunity sú zákonom zriadené a tolerované. Domorodcom, kdeže sa stali obeťou výbojov a dlhej poroby, je poskytnutý a mal by byť poskytnutý širší právny a politický priestor na ochranu ich starobylej kultúry. Tento priestor však nie je izolovaný a nemožno ho izolovať, pretože tí čo v ňom žijú sú zároveň občanmi a každý z nich sa môže slobodne rozhodnúť kde chce žiť.

Ako ďalšiu krajinu, uvádzame Francúzsko, pretože je klasickým národným štátom a predovšetkým preto, že patrí k popredným európskym prísťahovaleckým spoločenstvám. Francúzsko, oveľa viac než akákoľvek iná európska krajina, bola spoločenstvom prísťahovalectva a aj napriek tomu nie je pluralitnou spoločnosťou, respektíve ju za takú nepovažujú a ani sama sa za takú nepovažuje.⁷⁴ Ako vysvetlenie uvádza Michael Walzer moderné francúzske dejiny, predovšetkým revolučné konštituovanie republikánskeho národného štátu. Nacionalizmus vytvorený počas politického zápasu proti cirkvi a starému režimu, bol svojou povahou politický a populistický, vyzdvihoval ľud ako zbor občanov oddaných veci. Prísťahovalci boli vítaní a človek sa stal Francúzom tým, že sa stal republikánom a pokiaľ si osvojili francúzštinu, boli oddaní republike, posielali svoje deti do štátnych škôl a oslavovali Deň dobytia Bastily. Jednotlivci mohli byť naturalizovaní a asimilovaní. Avšak samotné Francúzsko ako republikánsky štát nemohol tolerovať národ vo vnútri národa. Revolúcia takto vytvorila francúzsky postoj k všetkým prísťahovaleckým skupinám. Zodpovedalo to skoršiemu a dôslednému popieraniu toho, že Normani, Bretónci, alebo Okciténci⁷⁵ tvoria národnostnú menšinu.⁷⁶ Treba však dodať že tento ideál jednoliatosti sa Francúzom dlho darilo udržať. Prísťahovalci asimilovali zrejme radi a v konečnom dôsledku boli radi, že sami seba môžu nazývať francúzskymi občanmi. Po rozpade zámorského impéria sa však spoločnosť mení v dôsledku príchodu väčšieho počtu severoafrických židov a moslimských Arabov. Tieto početné skupiny začali spochybňovať republikánsky ideál, vzhľadom k tomu, že každá z nich má svoju kultúru, ktorú si chce zachovať a rozvíjať. Tieto skupiny nechceli byť pofrancúzšťovaní, ale chceli aby boli uznaní ako skupina. Výsledkom je vratká rovnováha, pretože republikáni sa snažia udržať všeobecnú a jednotnú komunitu občanov a náboženskú a etnickú rozmanitosť tolerujú len z časti, ktorá im vyhovuje, pričom noví prísťahovalci sa snažia o istú formu multikulturalizmu, hoci na jeho americkú podobu nie sú pripravení.

⁷⁴ *Tamtiež*, s.162

⁷⁵ Okcítania <http://cs.wikipedia.org/wiki/Okcit%C3%A1nie> (12.04.2011)

⁷⁶ WALZER, M.: Hrubý a tenký (Thick and Thin). O tolerancii. Vyd.: Notre Dame Press, 199, s.163

Ako v predošlých štátoch tak i v prípade Nemecka zohrala dôležitú úlohu jeho história v podobe integračnej a imigračnej politiky. Nemecko vznikalo z nemeckého národa. Nemci samotní, chápali svoj štát ako domov všetkých nemeckých kmeňov a teda všetkých Nemcov. Ďalšou významnou skutočnosťou je to, že Nemecko nikdy nebolo koloniálnou ríšou, vzhľadom k tomu nedošlo k problémom týkajúcich sa s po koloniálnej imigrácie ako u predošlých krajinách. Čo môžeme brať ako pozitívum. Išlo im skôr o zjednotenie sa ako národa. S tým vznikla aj samotná národná hrdosť, ktorá vyvrcholila v etnické sebaurčenie, ktorej výsledkom bola druhá svetová vojna. Následne až začiatkom 19. storočia začalo viesť Nemecko imigračnú politiku, ale iba ako pracovnú a dočasnú. Bolo to spôsobené predovšetkým imigrovaním Poliakov a Židov, ale bol im povolený len dočasný pobyt v rámci sezónnych prác. Týmto spôsobom si zabezpečili dostatok pracovných síl a zároveň predišlo usádzaniu cudzincov v ich území. Neochotu k naturalizácii cudzincov preukázal zákon o občianstve z roku 1913, ktorý priznáva nemecké občianstvo iba na základe pokrvnej príbuznosti.⁷⁷ V Nemecku dlho neexistovali zákonné prostriedky, vďaka ktorým by bolo možné získať trvalý pobyt, alebo zjednotenie rodín. Zákon o zjednocovaní rodiny bol schválený až v roku 1991, kde v rovnakom čase sa vyskytujú problémy s azylom. Nemecká ústava totiž priznávala azyl všetkým politicky prenasledovaným. S tým vznikli problémy, ktoré boli nakoniec vyriešené Nemeckým kompromisom, ktorý hovoril o tom, že azyl bude poskytovaný iba tým, ktorý nepochádzajú z bezpečného štátu, alebo cez toto územie neutekajú. Celkovo sa imigračná politika začala prejednávať až v roku 2000, kedy bola prijatá myšlienka imigračnú politiku reformovať. O multikulturalizme v tejto krajine, však veľmi hovoriť nemožno, vzhľadom k tomu, že v táto spoločnosť bola viac menej uzavretá a prebehli v nej len malé náznaky uznania rovnosti práv cudzincom, ale len tým, ktorí tu dlhodobo pracujú. Na záver by som dodal, že Nemecko za posledné roky prehodnotilo postoj k imigrácii a integrácii a imigráciu začalo dokonca považovať za prínosnú z ekonomického hľadiska, zároveň si však imigrantov dôrazne vyberá. Taktiež, ako som už spomenul, sa rozhodlo k prehodnoteniu a k novej integračnej politike, ktorá je založená na dôvere k dôkladne prevereným cudzincom. Pokiaľ, teda cudzinec poriadne žije a pracuje tu dosť dlhú dobu, je považovaný za prijateľného a je mu udelené občianstvo. Nemecko v tomto ohľade imigračnej a integračnej politiky sa posunulo omnoho vpred a môžeme to považovať za pozitívum.

⁷⁷ BARŠA, P., BARŠOVÁ, A.: Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku. 1. vyd.: Brno CDK, 2007, s. 122

Na záver tejto kapitoly by som uviedol ešte jednu krajinu a tou je Veľká Británia, ktorá predstavila prísne kontroly v rámci imigračnej politiky, no zároveň sa stala prvým štátom, kde povojnová imigrácia začala vytvárať permanentne sídliace etnické minority.

Obyvatelia Veľkej Británie nie sú iba jednotlivci, ale tiež členovia určitej etnickej, náboženskej, kultúrnej a regionálnej komunity, ktorá je stabilná a otvorená. Británia je z tohto pohľadu občanov označovaná ako komunita komunít, rovnako liberálna a multikultúrna spoločnosť a musí zladíť niekedy protichodné záujmy týchto dvoch entít. To, že nazývame Veľkú Britániu multikultúrnou, znamená vlastne, že je krajinou multietnickou a teda je postavená na odlišnosti svojich obyvateľov. Proces diverzifikácie je spojený s príchodom černošských otrokov v 16. storočí. Z historického hľadiska je teda zrejmé, že Veľká Británia nebola nikdy etnicky homogénnou, práve naopak, prevládal v nej mýtus otvorenej a tolerantnej krajiny. Napriek tomu ju povojnová imigrácia zastihla nepripravenú, a noví prisťahovalci sa stretli s nepriateľstvom, často dokonca aj s násilím. V *50-tych rokoch* prichádza do Európy najviac imigrantov a Veľká Británia je krajina, ktorá z nich prijala najväčšie percento. Prisťahovalci z nového Commonwealthu⁷⁸, ktorí sú dnes označovaní za prvú generáciu, vytvorili v pomerne krátkom čase obraz multietnickej britskej spoločnosti, ako ju poznáme dodnes. Počas *60-tych rokov* zlá ekonomická situácia v materských krajinách nútila imigrantov hľadať prácu mimo domova a naopak nedostatok pracovnej sily v britskom priemysle potreboval prisťahovalcov na udržanie vlastnej ekonomiky, preto pokračovala imigrácia druhej generácie z Hongkongu, nasledovaná obyvateľmi Afriky a Karibských ostrovov Commonwealthu, najmä z Guyany a Belize. Skoro 60 percent imigrantov prišlo z Jamajky. Táto druhá vlna je však vzhľadom na počet omnoho menšia a to v dôsledku množstva reštriktívnej imigračnej legislatívy, ktorá výrazne obmedzila najmä príchod sekundárnej imigrácie (nedochádza k zjednocovaniu rodín). Až do prijatia prvých opatrení, boli všetci imigranti starého a nového Commonwealthu rovní podľa jednotného zákona *Občianstvo Spojeného Kráľovstva a kolónií* z roku 1948. Nebol to koncept vychádzajúci z jednotnej identity, ale bol to otvorený koncept multinárodného občianstva. Podľa tohto zákona získali noví imigranti z krajín Commonwealthu status britského subjektu práva veľmi rýchle, mohli vstupovať do Spojeného kráľovstva voľne a boli im priznané všetky práva vyplývajúce z občianstva a teda aj práva politické. Tento režim trval iba do prijatia prvého

⁷⁸ Commonwealth – skratka CW, označované ako Britské spoločenstvo národov, voľné združenie Veľkej Británie a nezávislých štátov, vytvorené na základe Westminsterského štatútu z r. 1931

limitujúceho imigračného zákona z roku 1962 (*Commonwealth Immigration Act*)⁷⁹ a prelomovým v politike občianstva bolo prijatie *Britského národného aktu* v roku 1981. Už spomínaný dokument z roku 1962 možno považovať vo vývoji integračnej a imigračnej politiky za dôležitý medzník, ktorý ukončuje kapitolu britskej imperiálnej histórie. Tretia vlna imigrácie zasiahla Veľkú Britániu do osemdesiatych a deväťdesiatych rokov a prináša zo sebou aj novú skúsenosť so žiadateľmi o azyl. Tento nárast žiadostí o azyl nastal čiastočne aj z dôvodu erupcie etnických konfliktov na Sri Lanke, v Afrike a východnej Európe. Týmto sa musela zmeniť integračná a imigračná politika a teda sa musela značne prispôsobiť aj legislatíva.

2.5 Multikulturalizmus v európskom kontexte

Chápanie multikulturalizmu má zvláštne miesto v európskom kontexte, predovšetkým pre hlboko zakorenenú predstavu národnostného štátu.⁸⁰ Niektoré európske štáty dokonca dlhodobo odmietali to, že nosia znaky prísťahovaleckých štátov, aj keď realita už dávno mala všetky rysy pluralitných spoločností. Po rozpade bipolárneho sveta sa dostáva do popredia nové rozdelenie, ktoré je označované za „stret civilizácií“, ku ktorému sa pridáva politický diškurz „boja proti terorizmu“. Tento boj má obzvlášť znepokojujúce stránky v štátoch Európskej únie, pretože sa ukázalo, že časť teroristických útokov uskutočnila skupina ľudí, ktorá sa v štátoch Európskej únie narodila a vzdelávala a taktiež sa očakávalo, že sa bude cítiť ako súčasť spoločnosti. Stalo sa zvykom, v niektorých kruhoch, že za tento neúspech obviňovali multikultúrnu politiku a prax jednotlivých štátov.

Dnes je veľmi populárna snaha nahradiť termín multikulturalizmus termínom interkulturalizmus, pričom sa dôraz kladie nielen na koexistenciu kultúr, ale aj na „inter“ implikujúcu výmenu a vzájomné obohacovanie. Keby termín multikulturalizmus označoval iba koexistenciu kultúr, myslím, že v takom prípade by sa ani nepoužíval. Otázkou je, či v ľudských dejinách vôbec došlo ku koexistencii bez interakcie a vzájomného obohacovania ako aj ničenie sa navzájom. Práve naopak termín multikulturalizmus má potrebnú dynamiku a vzťahuje sa presne na stav, kedy kultúry musia nájsť model koexistencie, pretože interakcia je intenzívna a nevyhnutelná.

⁷⁹ Commonwealth Immigration Act <http://www.britishcitizen.info/CIA1962.pdf> (10.04.2011)

⁸⁰ WALZER, M.: Hrubý a tenký (Thick and Thin). O tolerancii. Vyd.: Notre Dame Press, 1994, s.172

Vráťme sa teraz k samotnému pojmu multikulturalizmu, ktorý je na úrovni akademických diskusií značne rozporuplný a má svoje radikálne odlišné podoby, ktoré sa stavajú do protikladu liberálneho pojmu občianstva, ktorý zákonite a úmyselne ignoruje pôvod a etnické odlišnosti, pretože ich vníma ako možný dôvod k diskriminácii. Na úrovni politickej je predstava vecí ďaleko jednoduchšia, lebo ide o to, ako správne nastaviť parametre spoločnosti tak, aby pri rešpektovaní základných slobôd, rovnakých pre každého, bola zohľadnená skupinová odlišnosť. To znamená, že ide o to nájsť priestor, kde jednotlivec môže byť uznaný i ako člen komunity, nielen ako abstraktné individuum. To, že sa jedná o úlohu pomerne ľahko definovateľnú na úrovni politiky, vôbec neznamená, že je ľahko spracovateľná na úrovni politickej praxe. Tým, ktorí namietajú, že sme sa do dnešnej napätej situácie dostali vďaka multikulturalizmu, môžeme odpovedať, že sme sa do nej dostali vďaka nedostatku funkčnej multikultúrnej politiky, tak ako v jednotlivých štátoch EÚ, tak i na úrovni EÚ ako celku. Preto vznikajú výzvy, pochádzajúce zo strany niektorých politikov (iniciovane väčšinou predstaviteľmi ministerstiev vnútra jednotlivých európskych štátov, ako napr. vo Francúzsku alebo Veľkej Británii), aby sa vo veci integrácie pritvrdilo a aby sa príslušníci jednotlivých etnických skupín donútili k integrácii do hostiteľskej spoločnosti. Pokiaľ analyzujeme obsah tejto výzvy, je v podstate zreteľné, že sa jedná o to donútiť všetkých aby rešpektovali zákon a mieste mravy a používali oficiálny jazyk.⁸¹ Rešpektovanie zákonov nesúvisí s integráciou, používanie oficiálneho jazyka je pre zmenu vecí nastavenie spoločnosti, pokiaľ sa umožní aby existovali určití občania, a nemali by základné sociálne schopnosti, nebolo by úplne zrejmé, že je to chyba jednotlivcov a nie systému. V podstate to nie je súčasťou multikulturalizmu, ale jedná sa o súčasť degenerácie blahobytu v štáte. Ako príklad môže byť situácia v Českej republike, kde štát nedáva prostriedky na služby poskytované štátom v inom jazyku než v českom a to dokonca ani v rámci cudzineckej polície (povinná znalosť cudzieho jazyka sa u pracovníkov cudzineckej polície obmedzuje prakticky len na základy angličtiny) a cudzinec je taktiež donútený sa „integrvať“. Pokiaľ ide o miestne zvyky väčšinovej spoločnosti, tak je to jednak priestor, ktorý nutne musí predpokladať slobodu, pretože sa nejedná o formálne, ale o substanciálne otázky výberu spôsobu vedenia dobrého života a jednak si musíme uvedomiť, že prísťahovalec väčšinou neprichádza dobrovoľne a zároveň sa nesťahuje do dokonalej spoločnosti. Pokiaľ dodržiavanie vlastných zvykov

⁸¹ MAREŠ, M.: *Reprezentace zájmů menšin v EU*, vyd.: CDK, Brno 2006, s. 1-96

nie je protizákonné alebo technicky uskutočniteľné, tak nie je dôvod túto oblasť vôbec regulovať a takáto regulácia by k integrácii neprispela. Naopak, tam, kde odvolávanie sa na zvyky pôvodného štátu prekračuje zásadné uzákonené normy európskych spoločností, vrátane používania hovorů nenávisti (čo je celkom pravidelné v extrémistickej forme prevažne moslimských prísťahovaleckých komunit), nie je prejavom multikultúrnej tolerancie to ignorovať, ale práve naopak, je nutné použiť štandardné zákonné postupy.

2.6 Ideológia a politický program v otázkach multikulturalizmu

Ideológia dokonalej multikultúrnej spoločnosti sa zakladá na fungujúcom multikulturalizme, tak ako ich vymedzuje normatívno-etický model. Podľa monografie Bhikhu Parekha⁸², by mala byť ideálna multikultúrna spoločnosť založená na spolupatričnosti jej členov, inak nebude schopná presadzovať a prijímať kolektívne záväzné rozhodnutia a riešiť konflikty, pričom nesmie ignorovať spoločenské odlišnosti a čím bude väčšia rozmanitosť, tak tým je potrebnejšia väčšia kohézia respektíve interakcia. Za základ je pritom považovaná určitá autorita, ktorá bude jednať v mene celej spoločnosti. V multikultúrnej spoločnosti by malo ísť o multikultúrnu ústavu, ktorá by rešpektovala status všetkých jej občanov, bez rozlišovania kultúr či etník. Zároveň však musí určovať národnú jednotu a limity kultúrnej rozmanitosti. Pričom iba spoločnosť s takouto ústavou môže prežiť extrémizmus zo strany či už majority alebo minority.

Základným atribútom každého demokratického štátu by mala byť snaha o spravodlivé a rovnaké zaobchádzanie so všetkými členmi danej spoločnosti. Keď už hovoríme o multikultúrnej spoločnosti, táto si vyžaduje predovšetkým rešpektovanie práv a to nie len občianskych, politických a ekonomických, ale aj práv kultúrnych. Tie sú v rámci liberálnej judikatúry len ťažko uchopiteľné, pričom nastoľujú otázku, či koncept kolektívnych práv je koherentný a aký druh kolektívnosti môže byť pokladaný za právo.⁸³ Úlohou kultúrnych práv, ktoré sa vyskytujú v komunitách, je udržiavať kolektívnu identitu. Ideálna multikultúrna spoločnosť preto považuje samotnú kultúru za integrálnu časť jej existencie a vývoja, preto musí kultúrne práva pokladať za súčasť ľudských práv garantovaných ústavou daného štátu. Hovoríme teda o princípe, ktorý je dôležitý pre úspešnú integráciu

⁸² PAREKH, B.: Rethinking Multiculturalism : Cultural Diversity and Political Theory. Vyd.: Basingstoke, 2000, s.379

⁸³ Tamtiež, s. 213

menšín. Pričom tieto menšiny, budú túto štátnu moc a snahu o spravodlivý prístup rešpektovať.

Aj takáto spoločnosť však potrebuje na svoju existenciu jednu všeobecne zdieľanú kultúru, ktorá môže vyrásť jedine z interakcie pluralitných kultúr, pričom bude vychádzať z rešpektovania ich rozmanitostí a bude ich zjednocovať okolo spoločného spôsobu ich života.⁸⁴ Z teoretického hľadiska by teda vznikla kultúra, ktorá by pôsobila pozitívne na všetkých členov danej spoločnosti. Pričom úloha štátu, ako nositeľa ústavy, by mala zaručiť spravodlivosť a rovnosť všetkým členom danej spoločnosti.

V multikultúrnej spoločnosti je preto otázka národnej identity veľmi zložitá, pričom je zrejmé že sa majoritná komunita snaží presadiť svoj privilegovaný status. Ak však majoritná skupina nedá priestor a pohltí minoritnú, čím sa teda snaží monopolizovať štát, potom dochádza k provokácii minorít aby vytvorili etniká.

Definovať národnú identitu multikultúrnej spoločnosti je preto veľmi zložitá, ale dajú sa tu uplatniť vždy dve pravidlá. Definícia nemôže byť vždy kultúrne neutrálna, lebo by vlastne neuspokojila nikoho, ale zároveň nemôže byť zaujatá voči určitej komunite, lebo by sa zase prikláňala k jednej zo skupín. Nemôže vlastne zmeniť svoje dejiny a históriu, ale môže ju rozšíriť o ďalšie v rámci multikultúrneho prístupu k spoločnosti.

Nedá sa povedať, že politika multikulturalizmu na úrovni Európskej únie má nejaké svoje oficiálne zakotvenie, ako je tomu napríklad v Kanade. Treba si uvedomiť, že Európska únia je multikultúrnym prostredím a je mozaikou kultúrne odlišných štátov. Tak ako môžeme odlišiť prístupy k integrácii jednotlivých štátov, obdobne vidíme odlišné prúdy v rámci Európskej únie, pokiaľ ide o otázky ingerencie (vplyvu, zásahu) vo veciach multikultúrnych záležitostí. Na jednej strane rastie potreba sa v tomto ohľade zjednotiť, vrátane postupov pre získanie občianstva a vytvoreniu spoločných nástrojov regulácie, napríklad záležitostí azylu a podobne. Na strane druhej, každý zo štátov Európskej únie sa snaží udržať si vo veci regulácie spolunažívania s občanmi tretieho sveta maximálne možný rozsah kompetencií. Napríklad v Haagskom programe si môžeme relatívne často všimnúť tendencie niektorých štátov (najčastejšie Veľkej Británie a Dánska), ktoré si nechávajú možnosť od týchto dohôd odstúpiť. Spočíva to v podstate v tom, že otázky týkajúce sa multikultúry zasahujú hlboko do územia národnostného štátu a jednak aj politika Európskej únie môže pokročiť tak ďaleko, že sa akési ďalšie obmedzovanie

⁸⁴ Tamtiež, s. 219

členských štátov v tejto veci javí ako ich ešte väčšie oslabenie. Preto vznikajú inštitúcie v rámci Európskej únie, ktoré sú zamerané iba na túto oblasť. Jednou takouto organizáciou je aj Európske monitorovacie stredisko pre sledovanie rasizmu a xenofóbie, známe aj pod skratkou EUMC (European Monitoring Centre for Racism and Xenophobia), ktorá funguje od roku 1997.⁸⁵ Základnou úlohou EUMC je poskytovanie objektívnych, spoľahlivých a porovnateľných informácií a údajov o rasizme, xenofóbii, islamofóbii a antisemitizme na európskej úrovni. Cieľom tejto organizácie je pomôcť Európskej únii a jej členom, aby boli vymedzené opatrenia a formulovali aktivity proti rasizmu a xenofóbii. Na základe týchto poznatkov EUMC skúma rozsah a vývoj výskytu prejavov rasizmu a xenofóbie a analyzuje ich príčiny a následky. Zároveň sa EUMC snaží vytvárať stratégie na odstránenie týchto vplyvov, ktoré negatívne ovplyvňujú spoločnosť a zároveň chce zdôrazňovať a rozširovať príklady úspešnej praxe v súvislosti s integráciou prisťahovalcov a etnických alebo náboženských minorít v členských štátoch Európskej únie.

Základným jadrom aktivít EUMC je Európska informačná sieť, ktorá je známa pod skratkou RAXEN (European Information Network on Racism and Xenophobia).⁸⁶ Jedná sa o sieť v rámci ktorej sú zhromažďované údaje jednotlivých štátov Európskej únie. Táto sieť sa skladá z 25 Národných centier, ktoré na základe zmluvy s EUMC zhromažďujú, koordinujú a rozširujú národné a celoeurópske informácie. Táto organizácia sa skladá s Výkonnej rady, Riadiacej rady a riaditeľa. Pričom riadiaca rada je zložená z nezávislých odborníkov vzdelaných v oblasti ľudských práv a odborníkov na analytiku rasizmu, xenofóbie, islamofóbie a antisemitistických fenoménov, ktoré sú menované členskými štátmi, Európskym parlamentom a Radou Európy. Európska komisia má v Riadiacej rade jedného zástupcu, pre dohľad. Funkčné obdobie členov je trojročné, pričom každý člen môže byť vymenovaný dvakrát. Orgán Riadiacej rady zasadá najmenej dvakrát za rok. Úlohou výkonnej rady je dohľad nad činnosťou strediska, monitoruje organizáciu programu a pripravuje zasadanie Riadiacej rady. Riaditeľ je menovaný na funkčné obdobie na štyri roky. EUMC má sídlo vo Viedni a vedie publikačnú činnosť a spolupracuje s mnohými subjektmi ako napr. s Radou Európy s ktorou v roku 1999 podpísala zmluvu o spolupráci. Táto dohoda sa zakladá na pravidelných kontaktoch medzi riaditeľom centra a sekretariátom Európskej komisie proti rasizmu a intolerancii pri Rade Európy.⁸⁷

⁸⁵ Európske monitorovacie stredisko pre sledovanie rasizmu a xenofóbie (European Monitoring Centre for Racism and Xenophobia) http://europa.eu/legislation_summaries/other/c10411_en.htm (11.04.2011)

⁸⁶ Tamtiež

⁸⁷ Európska komisia proti rasizmu a intolerancii (European Commission Against Racism and Intolerance ECRI) <http://www.unhcr.org/refworld/publisher/COECRI.html> (11.04.2011)

Výmenou informácií je zaistená vzájomná koordinácia a vzhľadom k tomu môžu vytvárať spoločné programy.

Ako ďalšiu významnú inštitúciu uvádzam Úrad pre demokratické inštitúcie a ľudské práva, ktorý sa zaoberá otázkou tolerancie v rámci Európskej únie a ktorý je známy pod skratkou ODIHR (Office for Democratic Institutions and Human Rights).⁸⁸ Táto inštitúcia vykonáva svoju činnosť ako zložka Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe – OSCE (Organization for Security and Co-operation in Europe).⁸⁹ ODIHR má sídlo vo Varšave a pri jeho popise sa sústredím len na body týkajúce sa tolerancie a multikultúry. Takže organizácia ODIHR prispieva k častému varovaniu a prevencii konfliktov v rámci monitorovania. Poskytuje pravidelné školenie z oblasti ľudských práv pre štátnu správu a občiansku spoločnosť. Asistuje participujúcim štátom v implementácii medzinárodných a právnych povinností a záväzkov týkajúcich sa anti-terorizmu v súlade s medzinárodnými štandardmi. Poskytuje pomoc v súvislosti s toleranciou a podporuje reakcie na akékoľvek formy intolerancie voči ľudským právam. Taktiež v súčasnosti podporuje integráciu Rómov do spoločností v ktorých žijú.

Môžeme teda povedať, že o inštitúcie v rámci Európskej únie nie je núdza. Dôležitou úlohou však zostane, či sa týmto inštitúciám úspešne podarí ovplyvniť dlhodobú absenciu úspešných sociálnych programov na začlenenie sa príslušníkov prisťahovaleckých komúní do danej spoločnosti.

2.7 Multikulturalizmus vo vzťahu k rase, k moci a k náboženstvu

Multikultúrna spoločnosť je založená na mnohých podobách v ktorých sa stretávame s množstvom rás, etník, kultúr a náboženstiev. Spoločnosť v podstate tvoria ľudia, ktorý tvoria určité skupiny, ktoré tvoria určité etniká a každé toto etnikum je vyznačované svojou kultúrou. Každá kultúra si vytvára svoju mocenskú skupinu a svoju duchovnú oblasť. V minulosti bola duchovná moc mocenskou skupinou, lebo sa podieľala na riadení spoločnosti. Týmto sme si vlastne určili isté rozdelenie ľudskej spoločnosti na rasy, etniká, moc, kultúru a náboženstvo, pričom jedno z druhým súvisí. V ďalšej časti si ako prvý rozoberieme pojem rasa. Ľudská spoločnosť je teda charakteristická svojou rozmanitosťou.

⁸⁸ Úrad pre demokratické inštitúcie a ľudské práva (Office for Democratic Institutions and Human Rights ODIHR) <http://www.frontlinedefenders.org/advocacy/osce-odihr> (11.04.2011)

⁸⁹ Tamtiež

Na svete neexistujú totožní dvaja jedinci, ktorí by boli svojimi fyzickými znakmi identickí. Jeden zo spôsobov rozdelenia ľudí podľa telesných znakov nazývame rasami. Pôvod slova rasa je možné hľadať vo viacerých jazykoch. Latinský ekvivalent tohto výrazu *razza* znamená kmeň. Podobný význam má aj arabské slovo *ras*, ktorým sa označuje hlava, začiatok alebo koreň.⁹⁰ Pojem rasa bol prvý krát použitý francúzskym antropológom Françoisom Bernierom koncom 17. storočia. Rasy sa vyvinuli v závislosti na okolitom prostredí a jeho podmienkach. Kolískou ľudského druhu je Afrika, kde po odchode ľudí z Afriky sa ďalej vyvíjali v dôsledku miest kde žili. Civilizácia v Afrike bola z oblasti Stredomoria vytlačená Rímskou ríšou. Afrika však nikdy nedosiahla taký civilizačný stupeň ako je tomu v Európe. Môžeme to odôvodniť tým, že v Európe boli takmer ideálne podmienky a civilizácie sa tu teda mohli pomerne nerušene vyvíjať. Ľudia si mohli v pokoji budovať svoju kultúru, pretože príroda im poskytovala všetko čo potrebovali pre svoju obživu, poľnohospodárstvo a v neskoršej dobe i priemysel. Pri stretnutí sa vyspelejšej európskej civilizácie so zaostalejšou africkou sa Európania domnievali, že černosi sú hlúpi a pokladali ich za menejcenných. Z tohto hľadiska bola Európa považovaná za najvyspelejšiu kultúru ku ktorej všetky ostatné smerujú.⁹¹ Táto teória bola potvrdená aj antropológmi zaoberajúcimi sa štúdiom rás a etník. Antropologickí vedci totiž vo svojom skúmaní priradzovali jednotlivým rasám nie len fyziologické ale aj psychické a morálne vlastnosti. Tak napríklad francúzsky aristokrat a spisovateľ Arthur de Gobineau prisúdil vo svojej práci *Esej o nerovnosti ľudských rás*, belochom cnosť a duchovnosť, žltej rase materializmus a chýbajúcu fantáziu a čiernej rase nedostatok inteligencie.⁹² Jeho teória prispela k utváraniu predstavy, že odlišné fyziologické znaky zo sebou prinášajú i inú kultúru, správanie, postoje, hodnoty a inteligenciu.⁹³ Tento názor začal vytvárať predstavy sociálnej nerovnosti s ktorými sa začala následná vlna diskriminácie a nerovnosti. Z tohto delenia ľudí na rôzne rasy vznikli extrémistické smery ako napríklad rasizmus a xenofóbia. Delenie ľudí na rasy však treba vnímať ako prirodzený fakt. Každý má predsa nejakú farbu pleti a pôvod. Tento typ delenia ľudí však podľa sociológov nie je prirodzený, pretože sa jedná o ľuďmi vytvorené sociálne štruktúry, ktoré vytvárajú vzťahy nadradenosti a podradenosti. Podobne je tomu napríklad i v postavení muža a ženy. Je však potrebné dodať, že tento druh delenia vymyslel ten,

⁹⁰ Článok: Silvia Letavajová – rasa <http://www.multikulti.sk/pojmy/rasa.html> (14.04.2011)

⁹¹ LEHMANOVÁ, Z.: Aktuálne otázky globalizácie. Vyd.: Praha: Oeconomica, 2003, s. 200

⁹² KAMÍN, T., MACHALOVÁ, T.: Kritika rasy a rasizmu, Vyd.: Brno, MU, 2003, s. 23

⁹³ Tamtiež, s. 30

v koho záujme bolo tento vzťah vytvoriť, to znamená ten „vyššie“ postavený.⁹⁴ Toto takzvané delenie ľudí na rasy spôsobilo v histórii veľa konfliktov a za najväčší konflikt považujeme druhú svetovú vojnu, kedy sa zo spojenia rasizmu, nacionalizmu a eugeniky zrodil nacizmus.

Týmto sa dostávame k otázke vzťahu moci a tolerancie. Pretože tolerovať niekoho je aktom moci, čiže byť tolerovaný znamená akceptovať slabosť.⁹⁵ Preto by sme sa mali usilovať o niečo ďaleko významnejšie, o spoločnú úctu. Pretože vzájomná úcta je jedným z postojov, ktorý prispieva k tolerancii. V realite platí, že tolerancia najlepšie funguje vtedy, keď sú vzťahy politickej nadriadenosti a podriadenosti jasne vytýčené a uznávané. Lebo príchodom neistoty hlavne vo vnútroštátnych režimoch medzinárodných spoločenských, môže dochádzať k politickým nepokojom. Naopak je to v prísťahovaleckých spoločenských, kde tá istá neistota pôsobí tým smerom, že ľudia presne nevedia, aké je ich postavenie k ostatným, preto sa domnievam že najrozumnejšou politikou je tolerancia. Avšak aj tu sa vyskytuje problém a kladie sa otázka, kto nad kým vládne.

V mnohonárodných ríšach je moc v rukách byrokratov v centre.⁹⁶ Takto žili bok po boku Gréci a Turci počas Osmanskej ríše. Povaha ich vzťahu však nezávisela od ich vzájomnej úcty, ale závisela od ich spoločnej podriadenosti. Pokiaľ by nebola táto podriadenosť vnímaná rovnako, tak by bolo menej pravdepodobné, že by sa navzájom tolerovali. Ak čo i len jedna skupina pociťuje spriaznenosť s imperiálnym centrom a je schopná s ním vytvoriť spojenectvo, tak sa často bude snažiť ovládnuť ostatné, ako tomu bolo v minulosti. Imperiálna moc v podobe rezervovanosti, neutrality a zdrvivúcnosti zrejme najviac prospieva miestnym menšinám, ktoré v dôsledku toho vzniknú byť najdôveryhodnejšími stúpenkami impéria ríše. Kritickým okamihom tejto tolerancie býva prechod od imperiálnej provincie k nezávislému národnému štátu. V takomto prípade sú menšiny väčšinou prenasledované, utláčané a prinútené odísť. Týmto skupinám sa však niekedy podarí stať sa tolerovanou menšinou, ale cesta k tomuto cieľu je vždy ťažká. Vzájomná harmónia si pravdepodobne vyžaduje niečo ako vzájomnú úctu, pretože tieto skupiny musia spolu koexistovať, ale aj vyjednávať medzi sebou o podmienkach svojej koexistencie. Musia sa navzájom zosúladiť a keď toto nedokážu urobiť, tak žiadna

⁹⁴ Tamtiež, s. 38-39

⁹⁵ WALZER, M.: Hrubý a tenký (Thick and Thin). O tolerancii. Vyd.: Notre Dame Press, 1994, s. 176

⁹⁶ Tamtiež, s. 177

harmónia spolunažívania nevznikne. Jednotlivci i príslušné komunity sa však musia vzájomne rešpektovať a prispôsobovať.⁹⁷

Moc v národných štátoch je v rukách väčšinového národa, ktorý ho používa pre svoje vlastné ciele. Menšiny sú tu však vystavené nerovnosti pre svoj počet, pretože ich demokraticky prehlasujú vo väčšine otázok týkajúcich sa štátnej kultúry. Väčšina toleruje kultúrnu rozdielnosť rovnakým spôsobom, akým vláda toleruje politickú opozíciu. Minority vzhľadom k tomu zakladajú organizácie a spolky a získavajú peniaze, poskytujú služby svojim členom, vydávajú časopisy a knihy. A čím sa stávajú bohatšími, tým je bohatší aj ich vnútorný život a čím odlišnejšia je ich kultúra od kultúry majoritnej skupiny, tým menej im prekáža, že vo verejnej časti nemajú nikoho, kto by ich reprezentoval. Ak sú však minoritné skupiny, respektíve menšiny slabé, ich jednotliví členovia si budú čoraz viac osvojovať presvedčenia a praktiky majoritnej skupiny. Menšinová skupina, ktorá sa nachádza medzi dvomi vyššie uvedenými situáciami vyvoláva napätie a vedie k mnohým konfliktom týkajúcim sa symboliky verejného života.

Abstraktný prvok ľudskej kultúry tvorí náboženstvo, ktoré sa vyvíjalo z túžby človeka poznať samého seba. Funkciou náboženstva je viera, ktorá má silnú motivačnú a upokojujúcu funkciu, pretože ľuďom pomáha v ťažkých situáciách alebo aspoň poskytuje útechu a spásu. Náboženstvo sa postupom času prenieslo do materiálnej, či umeleckej časti kultúry, ktorá vyjadruje pomocou znakov rôzne náboženské symboly. Na základe náboženstva vznikali aj mnohé inštitúcie, so zložitou vnútornou štruktúrou a prepracovanosťou, vytvorenou na základe predstavy veriacich, ktorí sa opierajú a reálnu podobu viery. Každá viera a každé náboženstvo je jedinečné a vzhľadom k tomu každá viera sa prehlasuje za jedinou a pravú. Náboženstvá existovali už od praveku, vznikali a zanikli spoločne s kultúrami, ktoré ich uctievali alebo s príchodom iného silnejšieho náboženstva, ktoré to pôvodné vytlačilo, či už prirodzenou cestou alebo násilím. A tak i v súvislosti s vierou a náboženstvom dochádzalo v minulosti ku konfliktom, z histórie sú to predovšetkým krížové výpravy v období 11. až 16. storočia. I v dnešnej dobe však existujú náboženské konflikty.

Medzi najsilnejšie náboženstvá patrí kresťanstvo a islam. Kresťanstvo je však na prvom mieste a toto náboženstvo uznáva asi 2 miliardy ľudí na celom svete, za ním nasleduje už

⁹⁷ WALZER, M.: Hrubý a tenký (Thick and Thin). O tolerancii. Vyd.: Notre Dame Press, 1994, s.179

spomínaný islam s približne 1,5 miliardou prívržencov, hlavne teda v moslimských krajinách. Keď spočítame stúpenčov kresťanstva a islamu, tak nám výsledok tvorí polovicu ľudstva.⁹⁸ I v dnešnej dobe však je možné očakávať konflikty ohľadom náboženskej viery, kde ako príklad môžeme uviesť konflikt medzi Palestínou a Izraelom. Podobné konflikty však môžeme predpokladať aj u štátov, ktoré nie sú nábožensky jednotné ako napr. Libanon, India, Sudán atď.⁹⁹

Aby nedochádzalo k náboženským konfliktom, musia sa začať náboženstvá rešpektovať a ich vzájomná tolerancia bude viesť ku vzájomnému obohacovaniu a k mieru. Ako príklad uvádzame toleranciu jednotlivých veriacich, ktorá sa po prvý raz objavila v Anglicku v 17. storočí a potom preniesla na opačnú stranu Atlantického oceánu a ktorá je v súčasnosti prevládajúcim modelom. Preto je z nášho hľadiska nevyhnutne sledovať určité situácie, ktoré s ním súvisia. Michael Walzer uvažuje o dvoch otázkach, dôležitých z historického aj súčasného hľadiska¹⁰⁰, ktoré si uvedieme v nasledujúcich vetách. Ako prvé hovorí o pretrvávajúci náboženských skupín, ktoré sa dožadujú uznania skôr pre samotnú skupinu, než pre jej jednotlivých členov, na okraji súčasných národných štátov a príst'ahovaleckých spoločenstiev. A po druhé uvádza pretrvávajúci požiadaviek na náboženskú toleranciu a intoleranciu, ktorá presahuje združovanie a bohoslužby a týka sa veľkého množstva ďalších sociálnych rozmanitostí. Tolerancia dobre funguje v USA a jedným z dôvodov prečo tomu tak je, je to, že cirkvi a kongregácie, ktoré tvoria jednotlivci, väčšinou na seba veľmi podobajú. Tolerancia v 17. storočí bola predovšetkým vzájomným prispôsobovaním sa protestantov. Po snahe založiť sväté spoločenstvo v USA v Massachusetss sa americký židia a katolíci začali čoraz menej podobat' na katolíkov a židov v iných krajinách. Bolo to v dôsledku slabnutia moci a uzatváraním manželstiev z členmi inej náboženskej komunity. Tolerancia však vyrovnala tieto rozdielnosti a vo vnútri týchto rozdielnych skupín vytvorila vzorec prispôsobovania sa protestantskému modelu, vďaka ktorému sa ovplyvnilo spolunažívania a stalo sa jednoduchším.¹⁰¹ Niektoré skupiny sa však neprispôbili a vzopreli. Najzaujímavejšou podobou voľakedajšej tolerancie bolo oslobodenie členov niektorých protestantských siekt, známym svojím pacifistickým presvedčením, od povinnej vojenskej služby. V súčasnosti je však námietka

⁹⁸ ZOUBEK, V.: Lidská práva-globalizace-bezpečnost., Vyd.: Plzeň, Aleš Čeněk, 2007, s. 70

⁹⁹ Tamtiež, s. 71

¹⁰⁰ WALZER, M.: Hrubý a tenký (Thick and Thin). O tolerancii. Vyd.: Notre Dame Press, 1994, s.191

¹⁰¹ Tamtiež ,s.192

z dôvodov svedomia individuálnym právom, hoci príznakom daného presvedčenia, ktoré štát uznáva, respektíve štátne orgány, je členstvo v týchto sektách.

Minoritné náboženské skupiny a ich praktiky, okrem združovania sa a vierovyznania sú tolerované v závislosti od toho do akej miery sú na očiach a do akej miery vyvolávajú pobúrenie u majoritnej skupiny. V národných štátoch a príst'ahovaleckých spoločenstvách však existuje veľké množstvo kompromisov. Nastáva tu však miestami silný tlak smerom k individualistickému modelu a teda ku komunite chápanej ako voľné zhromaždenie bez väčšieho nároku a možností formovať život svojich stúpcov. Tento režim je však v USA vystavený tlaku zo strany najmä kresťanských skupín, ktoré síce nemajú nič proti slobode zhromažďovania a vierovyznania, ale obávajú sa strany sociálnej kontroly. Ak sa sektárske náboženské komunity usilujú kontrolovať správanie svojich ľudí, extrémnejší členovia náboženskej väčšiny sa usilujú kontrolovať správanie každého jednotlivca, alebo ich vlastných istôt týkajúcich sa toho, čo je správne alebo nie. Je tu vyobrazený nepochybný príklad netolerancie. Rozsiahle obmedzenia, sú produktmi tejto náboženskej netolerancie. Je samozrejmé, že existujú aj úplne slobodné náboženské komunity, ktoré však neuspokojujú všetkých. Z toho pramení stavanie sa proti prevládajúcemu režimu tolerancie.

Vývoj ľudstva nebol jednoduchý a jednoznačný, lebo ľudstvo sa vyvíjalo ako celok s ktorého sa potom jedinci (Homo sapiens) rozpráchlili po planéte, kde sa vyvíjali v rôznych podmienkach. Museli sa prispôbiť životnému prostrediu kde sa usadili a to im buď poskytovalo výhody priaznivého podnebia alebo obmedzovalo ich vývoj. Týmto spôsobom možno povedať, že vznikali iné fyziologické znaky (rasa, zvyky, kultúra, tradície a pod). S vývojom štátu respektíve národov sa vyvíjala aj kultúra a s ňou aj náboženstvo. Určitý národ nemožno teda považovať za menejcenný, pretože nedosiahol takého vývojového stupňa ako iné národy, ale žil a tvoril v odlišných podmienkach a to ovplyvnilo jeho vývoj. Vzťah nadriadenosti a podriadenosti nemá prirodzený základ v vo vyššej či nižšej inteligencii alebo schopnostiach. Jednoducho povedané ľudia sú si všetci rovní a to čo ich robí nerovnými je okolitý svet do ktorého sa narodili. Z tohto nerovnomerného rozdelenia možností a výhod, jednotlivé kultúry vznikli zo svojimi výhodami a nevýhodami. Vzájomným ovplyvňovaním boli vytvorené vzťahy podľa ktorej je jedinec naďalej identifikovateľný zo svojou skupinou a porovnateľný s inou skupinou. Takto vlastne

vzniká vzťah nadradenosti a podradenosti. Tu nastáva závažný problém v snahe identity vyniknúť v rámci multikultúrnej situácie.

2.8 Kritika multikulturalizmu a jeho reálne riešenia

V tejto kapitole budeme vychádzať z kritiky multikultúrnej politickej teórie *Pluralismus, multikulturalismus a přistehovalci*, ktorej autor je Giovanni Sartori. Vychádza z toho, že pojem multikulturalizmus, v ktorom sa premiešavajú rôzne kultúry nahrádza pojmom pluralizmus. Rozumie tým, že pluralizmus, respektíve pluralitná spoločnosť, je zároveň spoločnosťou otvorenou a z tohto hľadiska nás najviac zaujíma otázka týkajúca sa otvorenosti. Uvádza, že prílišná otvorenosť môže viesť k samotnej deštrukcii danej spoločnosti.¹⁰² Pričom základným kameňom spoločnosti je občan, myslíme tým však občana v pravom slova zmysle. Skutočný občan, ktorý žije pre blaho spoločnosti, avšak nie celkom v komunitaristickom zmysle. Občan sa v liberálnom štáte podieľa na jeho fungovaní podobne ako uvádza Giovanni Sartori v jeho predošlej kapitole, ktorá hovorí o liberálne demokratickom multikulturalizme. Pretože pre každého občana je domovom jeho vlasť, v ktorej zaujal určité postavenie. Vďaka multikulturalistickým požiadavkám a premiešavaniu kultúr sa všetkým kultúram stalo to, že multikulturalisti sa snažili za pomoci politiky vyriešiť situáciu tak, že proste pridelovali prisťahovalcom občianstvo. Navyše ich politika uznania vedie k tomu, že vytvárajú rôzne zákony pre rôzne skupiny pre údajne neuznávaných a trpiacich prisťahovalcov.¹⁰³ Podľa Sartoriho to však vedie k rozpadu štátu a jeho politickej spoločnosti. Hovorí o tom, že pokiaľ budú existovať nerovné zákony pre všetkých, ako to požaduje multikulturalizmus, bude dochádzať ku klamaniu občanov a k ich záhube a týmto zahynie i celá spoločnosť.

Pluralizmus teda síce presadzuje určitú toleranciu, ale nie za každú cenu. Pluralizmus však nemôže dopustiť aby v záujme tolerancie zanikla celá spoločnosť. Spomínaná tolerancia v takomto pluralitnom svete má určité zásady, pretože existujú dôvody, prečo je pre nás a spoločnosť niečo netolerovateľné. Tieto dôvody vznikajú z nútenej stability. Ďalej ide o princípy naubližovania a vzájomnosti.¹⁰⁴ Tieto princípy požadujú to aby nedochádzalo

¹⁰² SARTORI, G.: *Pluralismus, multikulturalismus a přistehovalci*. Esej o multietnickej spoločnosti., Vy.:RCS Libri S.p.S., Miláno, 2005, s. 13

¹⁰³ Tamtiež, s. 47

¹⁰⁴ Tamtiež, s. 28

k utláčaniu jednej kultúry druhou, ale taktiež opak a tým je zásada reciprocity a kto nebude prijímať toto pravidlo bude zo spoločnosti odmietnutý. Pluralizmus, ako ďalej uvádza Sartori, neodmieta rozmanitosť, ale práve naopak, podporuje ju, pretože sa domnieva, že práve ona obohacuje danú spoločnosť. V multikulturalizme ako politickej teórie je potrebné politické uznanie a zvláštne práva pre všetky skupiny. Pluralizmus však žiada aby sa navzájom tieto skupiny uznávali a aby nevznikali konflikty, ale viedli sa dialógy, ktoré by viedli k vzájomnej tolerancii a pochopeniu.

Vybral som si kritiku od Sartoriho z dôvod, že sa stotožňujem z určitými jeho myšlienkami ako napríklad toho, že pravidlá a zákony sú výsledkami slobodného dialógu, vzhľadom na to, že človek je v prvom rade bytosťou slobodnou, ktorá sa síce podieľa na tvorení určitej spoločnosti, z ktorej preberá určité znaky, ale môže si slobodne zvoliť, ku ktorej skupine sa chce zaradiť. Kultúru preto chápem ako otázku našej vôle a preto nám nikto nemôže diktovať k akej máme patriť. Kultúra, ako som už v predchádzajúcich častiach uviedol je výtvarom ľudstva a preto my sme jej pánmi. Už spomínanú slobodu, však netreba chápať ako absolútnu, lebo to by viedlo k anarchii, preto je potrebné určiť nejaké hranice spoločnosti, podľa ktorých sa máme riadiť a ktoré máme uznávať. Týmto chcem poukázať aj na nacizmus a fašizmus s ktorým sme sa stretli v minulosti. Preto naša sloboda je založená predovšetkým na demokracii, slobode prejavu, zhromažďovania, právach, vzdelania atď. Všetky tieto demokratické princípy boli vytvorené a preto by sme ich mali chrániť.

ZÁVER

V diplomovej práci som sa snažil zaoberať teoretickými otázkami multikulturalizmu a s ním súvisiacimi politickými problémami. V prvej kapitole tejto práce som sa zameral na základné pojmy, ktoré sú nevyhnutné pre pochopenie multikulturalizmu, pričom sme si určili teoreticko-metodologické východiská pre pochopenie samotného pojmu multikulturalizmu. Multikulturalizmus ako som už v samotnej práci uviedol môžeme charakterizovať z dvoch hľadísk. Z pohľadu sociálnej konštitúcie ide o multikultúrnu spoločnosť, ktorá je zložená z viacerých etnických skupín, ktoré zo sebou prinášajú odlišné kultúry, ktoré sa navzájom prekrývajú. Z politického hľadiska je týmto odlišným kultúrnym skupinám zaručené právo nie len jedného existovať, ale byť aj akceptovanou a uznávanou majoritnou spoločnosťou a to nie len v privátnej sfére, ale členovia odlišných kultúrnych skupín môžu verejne vystupovať a organizovať sa. V rámci politického hľadiska som si vytýčil príčiny a vznik multikulturalizmu, kde som bližšie charakterizoval zrod multikultúrnej spoločnosti a snažil sa vysvetliť príčiny vzniku. Tieto príčiny nesiahajú do modernej doby ale siahajú ďaleko do minulosti, kedy dochádzalo k postupným prienikom kultúr a ich vzájomnej výmene, kde som ako príklad uviedol obdobie antickej spoločnosti, kde vznikol tzv. Helenizmus v ktorom dochádzalo k vzájomnému ovplyvňovaniu gréckej a orientálnej kultúry. Od tej doby sa z historickým vývojom spoločenských, začali formovať aj kultúry rôznych etník, neskôr označovaných ako štátov, s ktorými sa formovali aj vzájomné vzťahy a multikultúrne prostredie a s ním spojené integračné a imigračné procesy. Tieto procesy neboli však bez konfliktov a preto nastáva riešenie problematiky multikulturalizmu spojenej s politickými riešeniami, rasových, etnických, náboženských sporov a pod.. Najskôr sa snažil tieto konflikty riešiť samotný štát, neskôr sa konfliktami začali zaoberať aj rôzne organizácie ako napríklad v rámci Európskej únie organizácia pre monitorovanie rasizmu a xenofóbie, ktorú poznáme pod skratkou EUMC (European Monitoring Centre for Racism and Xenophobia), ku ktorej sa potom pridávali ďalšie organizácie ako napr. Úrad pre demokratické inštitúcie a ľudské práva, ktorý sa zaoberá otázkou tolerancie v rámci Európskej únie a ktorý je známy pod skratkou ODIHR (Office for Democratic Institutions and Human Rights), ktorá vykonáva svoju činnosť ako zložka Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe – OSCE (Organization for Security and Co-operation in Europe). Dôležitou otázkou však stále zostáva, či sa týmto a podobným organizáciám podarí vytvoriť úspešný program, ktorý by viedol k vzájomnej tolerancii a bezproblémovej integrácii. V dnešnej dobe je takýmto

spoločenstvom Európska únia, ktorá spája viaceré národy pod jedným štítom a snaží sa riešiť a zabráňovať konfliktom vo vnútri týchto štátov.

V práci som nezabudol spomenúť ani globalizáciu, ktorá je taktiež prepojená s multikulturalizmom z hľadiska technického prelomu, ktorý ovplyvnil Európu a zapríčinil jej expanziu a kolonizáciu. Vplyvom čoho dochádzalo k stretom s mnohými kultúrami, ale i ku konfliktom a s nimi súvisiacimi problémami nadradenosti a podradenosti, či už rasovej, náboženskej alebo kultúrnej. Týmto sa začal narúšať prirodzený vývoj mnohých území, pretože sa do nich vnáša kultúra, tradície a zvyky Európskych kolonistov. K ďalšiemu výraznému prelomu v rámci globalizácie došlo po druhej svetovej vojne, kde dovtedy zohrávala dôležitú úlohu Európa, no po vojne sa na čelo dostávajú Spojené štáty americké. V dôsledku globalizácie teda dochádza k mnohým zmenám a tým vznikajú aj nové otázky ich riešenia.

Multikulturalizmus je taktiež spojený s politikou jednotlivých štátov, ktoré som uviedol v kapitole ktorá sa zaoberá koexistenciou kultúr a integračnými a imigračnými procesmi. Za príklad som uviedol už spomínané Spojené štáty americké ako i Kanadu z ktorých, v ktorých sa pojem multikulturalizmu ujal najskôr a ktoré rozvinuli najviac teórií, diskusií či polemík na túto tému. Avšak spomenuté sú aj krajiny ako Nemecko, Veľká Británia, či Francúzsko, ktoré je klasickým národným štátom. Hľadal som tu odpovede na otázky integračnej a imigračnej politiky, ktorá sa v jednotlivých štátoch vyvíjala inak a vzhľadom k vznikajúcim problémom sa následne menila a hľadala cestu k vzájomnej tolerancii, pričom sa každá krajina snažila zachovať „to svoje“, tým mám na mysli svoju kultúru, tradície, zvyky, obyčaje a pod. Týmto som sa dostal k otázke tolerancie a moci. Pretože tolerancia je založená na akte moci. Pričom tolerancia je možným riešením otázky multikulturalizmu, ktorá sa dosiahne jedine za pomoci úspešných politických programov, ktoré budú tolerované, najlepšie to podľa môjho názoru bude fungovať vtedy, keď sú vzťahy politickej nadriadenosti a podriadenosti jasne vytýčené a uznávané.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BARŠA, P.: *Politické teórie multikulturalizmu*, Vyd. Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, 327s. , ISBN 80-85959-47-X

BARŠOVÁ, A., BARŠA, P.: *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*, Vyd.: Brno, Mezinárodní politologický ústav, rok 2005, 308s. , ISBN 80-210-3875-6

BECK, U.: *Co je to globalizace? Omyly a odpovědi.*, Vyd.: Brno: CDK, 2007, 192s. , ISBN 978-80-7325-123-9

HANUS, L.: *Človek a kultúra*, vyd. Bratislava 1997: Lúč. , 311s. , ISBN 80-7114-180

HEYWOOD, A.: *Politologie. Praha : Eurolex Bohemia, 2004, 482s. , ISBN 80-86432-95-5*

HIRT, T.: *Svět podle multikulturalizmu*, In.: *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit.*, Vyd.:Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, 386s. , ISBN 80-86898-22-9

JOAS, H.: *Komunitarismus – Nové „progresivní hnutí“?*, Praha 1995, In: *Valek, J. (ed.): Spor o liberalismus a komunitarismus.*, 286s. , ISBN 80-7007-089-7

KAMÍN, T., MACHALOVÁ, T.: *Kritika rasy a rasizmu*, Vyd.: Brno, MU, 2003, 173s. , ISBN 80-210-3275-8

Kolektiv autorov.: *Interkulturní vzdělávání. Praha: Človek v tísni, spoločnosť pri ČT, o.p.s., 2002, 80s. , ISBN 80-7106-614-1*

LEHMANOVÁ, Z.: *Aktuálne otázky globalizácie*. Vyd.: Praha: Oeconomica, 2003, 407s., ISBN 80-245-0621-1

LINHART, J.: Slovník cudzích slov. 1 vyd. Litvínov: Dialog, 2003, 412s. ,
ISBN 80-85843-61-7

MAREŠ, M.: *Reprezentace zájmů menšin v EU*, vyd.: CDK, Brno 2006, 96s. ,
ISBN 80-7325-087-X

MISTRÍK, E.: Kultúrny šok v rozvojovej pomoci, In.: Globálne rozvojové vzdelávanie,
Bratislava : Album, 2007, 198s. , ISBN 97880-968667-79

MISTRÍK E.: Multikultúrna výchova v príprave pre učiteľov, Vyd.: Bratislava, IRIS,
2000, 63s. , ISBN 80-8901-810-6

MISTRÍK, E. a kol.: *Kultúra a multikultúrna výchova*, Bratislava : Iris, 1999, ISBN 80-
88778-81-3

MISTRÍK, E. a kol. : *Kultúrna identita. In: Kultúrna a multikultúrna výchova. Bratislava :
Iris, 1999, ISBN 80-88778-81-3*

PEROTTI, A.: The case for intercultural education, Vyd.: Strasbourg, 1994, 158s. ,
ISBN 92-871-2326-8

PAREKH, B.: Rethinking Multiculturalism : Cultural Diversity and Political Theory. Vyd.:
Basingstoke, 2000, 379s. , ISBN 0-333-60882-8

RAWLS, J.: *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995, 361s. ,
ISBN 80-85605-89-9

SABOL, J., ZUBKOVÁ, I.: *Kultúra, Multikultúrnosť, EUROFORMERS, s.r.o.,
54s. , ISBN 80-89266-01-0*

SARTORI, G.: Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci. Esej o multietnickej
společnosti., Vy.: RCS Libri S.p.S., Miláno, 2005, 134s. , ISBN 80-7363-022-2

SOPÓCI, J.: *Sociálne inštitúcie a sociálna zmena, UK, Bratislava 2000, 210s. , ISBN 80-223-1483-0*

SOUKUP V.: *Dejiny antropológie, Praha, 2004, 667s. , ISBN 80-246-0337-3*

SOUKUP, V.: *Prehľad antropologických teórií kultúry, Praha, 2002, 304s. , ISBN 80-7178-929-1*

SOUKUP V.: *Přehled antropologických teorií kultury. Vyd. 2. Praha : Portál, 2004. 229s., ISBN 80-7178-929-1*

SOUKUP, V.: *Sociální a kulturní antropologie, Praha : SLON, 1993, 157s. , ISBN 80-901424-1-9*

SUCHOŘOVÁ E., ŠÁNDOROVÁ E.: *Multikultúrne kompetencie učiteľa, Vyd.: Metodicko-pedagogické centrum Prešove, 2007, 61s. , ISBN 978-80-8045-466-1*

SVÍTEK, J.: *Alternativní životní styl. Praha: Vokno, 1990, 189s. , ISBN 80-86452-33-1*

SWIFT, A.: *Politická filozofie, Vyd.: Praha, Portál, 2005, 190s. , ISBN 80-7178-859-7*

TAYLOR, CH.: *Nedorozumenie v diskusii medzi liberálmi a komunitaristmi, In.: Současná politická filozofie, Vyd. Praha: OIKOYMENH, r. 1997*

TAYLOR, CH.: *Zkoumání politiky uznání. 1. vyd. Praha: EPOCH, 2004, 191s. , ISBN 80-86328-64-3*

ZOUBEK, V.: *Lidská práva-globalizace-bezpečnost., Vyd.: Plzeň, Aleš Čeněk, 2007, 510s. , ISBN 978-80-7380-026-0*

Internetové zdroje

Bieli anglosaskí protestanti <http://cs.wikipedia.org/wiki/WASP> (12.04.2011)

Commonwealth Immigration Act <http://www.britishcitizen.info/CIA1962.pdf> (10.04.2011)

Článok: Silvia Letavajová – rasa <http://www.multikulti.sk/pojmy/rasa.html> (14.04.2011)

Európske monitorovacie stredisko pre sledovanie rasizmu a xenofóbie (European Monitoring Centre for Racism and Xenophobia)
http://europa.eu/legislation_summaries/other/c10411_en.htm (11.04.2011)

Európska komisia proti rasizmu a intolerancii (European Commission Against Racism and Intolerance ECRI) <http://www.unhcr.org/refworld/publisher/COECRI.html> (11.04.2011)

John Fitzerland Kennedy

<http://translate.google.com/translate?hl=cs&langpair=en|cs&u=http://www.adl.org/immigrants/> (12.04.2011)

Okcítania <http://cs.wikipedia.org/wiki/Okc%C3%A1nie> (12.04.2011)

Rozvojové vzdelávanie

http://www.rozvojovevzdelavanie.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=361:enkultura-socializa&catid=21:pojmy&Itemid=161 (01.03.2011)

Úrad pre demokratické inštitúcie a ľudské práva (Office for Democratic Institutions and Human Rights ODIHR) <http://www.frontlinedefenders.org/advocacy/osce-odihr> (11.04.2011)

ZAGORŠEKOVÁ, M. B.: *Problém identity a integrity kultúr. In: Utváranie národnej a kultúrnej identity. Acta Culturologica. Zv. 2., Bratislava : Elit 1998, str. 21-29* (<http://www.aib.sk/infos/infos2000/3.htm>)